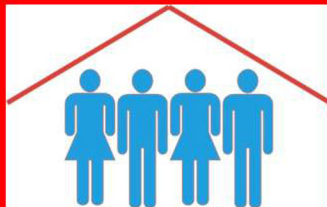

Aleksandar Saša ZEKOVIĆ
Nikola ĐURAŠKOVIĆ

GRAĐANSKA

ČITANKA

GRAĐANSKA KUĆA
klub nevladinih organizacija grada Cetinja

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Ovaj projekat je dijelom finansirao Konzulat Sjedinjenih Američkih Država kroz program Demokratske komisije malih grantova u Podgorici.

Mišljenja, nalazi i zaključci ili preporuke dati su od strane autora i nijesu isključivi odraz istih Stejt Departmenta.

Biblioteka
“Aktivno Građanstvo”

Urednik:
Petar Đukanović

Recezeni:

prof. dr Čedomir Čupić
Fakultet političkih nauka Beograd

Stevo Muk
Centar za razvoj nevladinih organizacija Podgorica

Lektor i korektor:
prof. Miloš Tomić

Izdavač:
Gradanska kuća
klub nevladinih organizacija grada Cetinja
gradjanska@cg.yu

Suizdavač:
Centar za građansko obrazovanje Podgorica
www.cgo.cg.yu
cgo@cg.yu

Za izdavače:
Vukosava Vukica Martinović predsjednica
Upravnog odbora Građanske kuće

Daliborka Uljarević
izvršna direktorka Centra za građansko obrazovanje

Pokrovitelj:

**Aleksandar Saša Zeković
Nikola Đurašković**

GRADANSKA ČITANKA

2005

SADRŽAJ

1. UMJESTO PREDGOVORA	4
2. UVOD.....	6
3. DEMOKRATIJA I GRAĐANSKO DRUŠTVO.....	7
4. GRAĐANSKO OBRAZOVANJE.....	10
5. LJUDSKA PRAVA – PRAVA SVIH GRAĐANA.....	12
6. KULTURA LJUDSKIH PRAVA – LEGITIMACIJA GRAĐANSKOG DRUŠTVA.....	15
7. UNIVERZALNA DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVJEKA	
8. TRŽIŠNA EKONOMIJA – NEOPHODNOST DEMOKRATIJE.....	23
9. NEVLADINE ORGANIZACIJE ČUVARI DEMOKRATIJE I GRAĐANSKOG DRUŠTVA	25
10. MASOVNI MEDIJI – OČI GRAĐANSKOG DRUŠTVA.....	28
11. LOKALNA SAMOUPRAVA.....	31
12. PRIJESTONICA.....	34
13. KORUPCIJA – PRIJETNJA DEMOKRATIJI.....	36
14. POLICIJA – ŠTITI I SLUŽI GRAĐANE.....	38
15. RAVNOPRAVNOST POLOVA.....	39
16. BEZ BARIJERA.....	40
17. ANTIMILITARIZAM – TEMELJ GRAĐANSKOG DRUŠTVA.....	41
18. SUOČAVANJE PROŠLOŠĆU.....	43
19. DENACIFIKACIJA	43
20. LUSTRACIJA	43
21. Rezolucija o mjerama za razgradnju nasljeđa bivših totalitarnih sistema	
22. MALI GRAĐANSKI POJMOVNIK.....	49
23. LITERATURA.....	75

UMJESTO PREDGOVORA

Autori su u knjizi obuhvatili sve bitne i značajne pojmove, kategorije i institucije građanskog društva.

U prvi deo knjige, u obliku eseja, uvrstili su pojmove, kategorije i institucije koje predstavljaju preduslove, uslove i principe dobro uređenog i razvijenog građanskog društva. Obradena je demokratija kao vladavina koja odgovara i omogućava građansko društvo, lokalna samouprava na kojoj se temelje savremene demokratije i koja je od svih vlasti najbliža građanima i policija kao značajan i osjetljiv organ bezbednosti zadužen za održavanje i garantovanje javnog reda i mira.

Od uslova za utemeljenje građanskog društva autori su obradili ljudska prava na kojima se temelji građansko društvo i koja su smisao građanskog života, tržišnu privredu koja omogućava zdravu i ravnopravnu utakmicu u ekonomskom životu i nevladine organizacije kao udruženja koja neposredno artikuliraju različite potrebe i interese pojedinaca i posebnih društvenih grupa.

Takođe su obrađeni principi na kojima se zasniva građansko društvo – antimilitarizam, ravnopravnost polova, otklanjanje barijera za sve koji su u bilo kojem nepovoljnom položaju i suočavanje s prošlošću kao mogućem izboru nesporazuma u sadašnjosti i budućnosti.

Autori su uvrstili i dva moćna sredstva kao što su građansko obrazovanje, bez kojeg nema stvaranja mentalnog i kulturnog obrasca koji omogućava da građanin bude formiran kao autonomna a ne podanička ličnost, i masovni mediji od kojih zavisi kvalitet javnosti i javnog mnjenja, zbog toga što su oni posrednici između građana i vlasti, ali i prvi spoljni kritičar i kontrolor vlasti. Mediji preventivno deluju na sve moguće zloupotrebe i uzurpacije u javnom životu a istovremeno pospešuju komunikaciju između građana i različitih nivoa građanskog i državnog organizovanja.

Od negativnih pojava autori su obradili korupciju kao najmoćnije razorno sredstvo koje uništava stabilnost i sigurnost društva i dovodi u pitanje demokratsku vladavinu.

Drugi deo knjige je pojmovnik u kojem su obuhvaćeni svi značajni termini za razumevanje i objašnjenje pojmova i kategorija građanskog društva. Napisani su kratko, jasno i sa precizno određenim značenjima.

GRAĐANSKA ČITANKA ima trostruku vrednost: saznavnu, obrazovnu i aktivističku. Saznavno, omogućava čitaocima upoznavanje sa svim bitnim sadržajima građanskog društva i sa ulogom i značajem tih sadržaja. Obrazovno, podstiče da se građani upoznaju sa onim što bitno utiče na sagledavanje njihovog mesta, uloge i prava koja im omogućava građansko društvo. Aktivistički, knjiga ih podstiče da učestvuju aktivno u društvenom i političkom životu, da ne prepuštaju sudbinu i život drugima, da utiču na donošenje bitnih zajedničkih odluka i da zajedno s drugima grade stvarnost u kojoj žive po meri svojih i drugih mogućnosti.

GRAĐANSKA ČITANKA ima misiju obrazovanja ljudi da grade i šire novi obrazac delovanja i ponašanja, posebno u društvima koja su u periodu velikih

promena, odnosno prelaska iz jednog sistema koji je iscrpeo mogućnosti u novi sistem koji treba da im omogući dostojan život i razvoj. Taj novi obrazac je obrazac demokratskog mišljenja, delovanja i ponašanja.

prof. dr Čedomir Čupić, Beograd

Uvod

Obrazovanjem stičemo znanje koje nam omogućava dostojanstvo i sigurnost.

Namjera nam je da ovim malim priručnikom podržimo demokratsku izgradnju crnogorskog društva i ohrabrimo kako one koji rade na razvijanju građanskog obrazovanja tako i sve one koji hoće postati građani, u pravom smislu značenja te riječi. Publikacija je i podrška utemeljenju demokratije i istinskog pluralizma, poštovanju ljudskih prava, utemeljenju tržišne demokratije odnosno tržišne ekonomije i preduzetništva, razvoju civilnog društva i medijskih sloboda ali i podsticaj procesu suočavanja s prošlošću.

Građanskim obrazovanjem građani se pripremaju i podstiču za društveno sudjelovanje, aktivnu participaciju koja će izgraditi i održati građansku svjesnost i savjesnost, njime se razvija kritičko razmišljanje, poboljšava komunikacija, onemogućava društvena pasivnost.

Uz podršku građanskog obrazovanja izgrađuje se povjerenje u demokratske institucije sistema i vraća nada za promjenu i blagostanje u budućnosti.

Vjerujemo da će knjiga biti korisna literatura polaznicima «Škole evropskih integracija», «Škole demokratije», «Škole ljudskih i manjinskih prava», «Škole društvenih promjena», kao i u drugim alternativnim obrazovnim programima, da će je koristiti nastavnici i učenici crnogorskih osnovnih i srednjih škola, studenti, novinari, članovi nevladinih organizacija, aktivisti političkih stranaka i donosioci odluka na svim nivoima.

Nadamo se da ponuđeni sadržaj može pomoći javnim službenicima koji, na različite načine, služe ili štite građane.

Konačno, knjiga je namijenjena svima koji žele igraditi i dograditi svoj demokratski i građanski subjektivitet.

Poglavlja posvećena demokratiji, lokalnoj samoupravi i medijima pripremio je Nikola Đurašković dok je drugi autor ove publikacije priređivač ostalih prezentovanih tema. Autori su zajednički priredili priloženi «Građanski pojmovnik». Zahvaljujemo se svima na pruženoj podršci i razumijevanju.

Autori

DEMOKRATIJA I GRAĐANSKO DRUŠTVO

Pojam demokratija potiče od grčkih riječi *demos*-narod i *kratein*-vladati, što doslovno znači da je demokratija vladavina naroda. Ipak, u svim segmentim života nije moguća neposredna ili direktna demokratija, jer se postavlja pitanje njene objektivne realizacije i djelotvornosti. Vladavina naroda se postiže posredno, preko izabраниh predstavnika. Demokratska je samo ona vlast koja je legitimitet zavrijedjela na slobodnim izborima. Neophodno je da se o najznačajnijim društvenim pitanjima konsultuje javnost i omogući, recimo, referendumsko izjašnjavanje građana, kontrola rada izabраниh predstavnika, kao i kontrola sprovođenja donešenih odluka.

Demokratija je politički sistem u kome postoji vladavina naroda, vladavina većine, u kome je omogućeno građaninu da bira svoje direktne predstavnike za poslove vršenja vlasti, ali i da za iste poslove bude biran. Na taj način građanin ima mogućnost da demokratskim putem utiče na kreiranje struktura organa i odluka koje oni donose na svim nivoima. Demokratija znači dodjeljivanje pune odgovornosti i značaja samim građanima.

Demokratija je nastala u građanskom društvu u uslovima kapitalizma i privatne svojine, u uslovima slobodne konkurencije na tržištu, stvarajući prostor da zajednica živi i djeluje u slobodi. Sloboda i jednakost svih građana, stalan je zahtjev demokratije.

Zalaganje za istinsko demokratsko i građansko društvo znači kreiranje države koja neće predstavljati kontrolora i usmjerivača građana i njihovih ideja, već unapređivača i čuvara sloboda, građanskog samoorganizovanja, udruživanja zbog zajedničkog i opšteg interesa, zbog rješavanja ili doprinosa rješavanju određenih važnih problema. Suština je da se demokratija može razvijati sa odgovornim građanima, koji imaju razvijenu demokratsku i ličnu kulturu, koji su svjesni svojih sloboda i prava, ali i njihovih granica, koji su sposobni da se pridržavaju određenih načela i normi, ali i koji su odgovorni u obavljanju javnih poslova.

Da bi se demokratija istinski ustanovila i razvijala, neophodno je zadovoljenje određenih uslova: građanske slobode i prava (granica sloboda i prava su ograničene slobodom i pravima drugih građana, jer odgovoran, svjestan i aktivan građanin je suštinski činilac otvorenog demokratskog društva. Riječ je o dobro informisanom, za inicijativu spremnom građaninu, sposobnom da se uključi u javna dešavanja i aktivno sudjeluje u javnim poslovima prihvatajući odgovornost, postojanje vladavine prava, transparentnog i zakonski utemeljenog rada institucija i nosilaca javnih funkcija, postojanje sveukupnog pluralizma preko kojeg će građani moći artikulirati svoje stavove). Demokratija ne postoji bez slobodnih i fer izbora, otvorene i odgovorne vlasti, poštovanja ljudskih prava i razvijenog građanskog društva.

Interesantni citati o demokratiji

„Demokratija je najlošija forma države ako izuzmemo sve ostale“ - Winston Churchill.

„Najviša mjera demokratije ne znači ni najveću mjeru slobode, ni najveću mjeru jednakosti, već najveću mjeru učešća“ - A. d. Benoist.

„Čovjekov smisao za pravednost čini demokratiju mogućom. Njegova sklonost ka nepravednosti čini demokratiju neophodnom“ - Reinhold Niebuhr.

„Demokratija je proces koji nam garantuje da se nama neće vladati bolje nego što to zaslužujemo“ - George Bernard Shaw.

„Duh demokratije ne može se nametnuti iz vana. On mora izrasti iz unutrašnjosti naroda“ - Mahatma Gandhi.

„Diktature su jednosmjerne ulice. U demokratiji dozvoljen je saobraćaj u oba smjera“ - Alberto Moravia.

„Život u slobodi nije lak, a demokratija nikad nije potpuna“ - John F. Kennedy.

„Pod pojmom demokratija ja podrazumijevam jednake šanse, kako za najslabijeg, tako i za najjačeg“ - Mahatma Gandhi.

„Demokratija znači imati izbor. Diktatura znači biti stavljen pred izbor“ - Jeannine Luczak.

„Demokratske ustanove su karantin za čežnju ka tiraniji“ - Friedrich Nietzsche.

„Tamo gdje sloboda sama vodi svoje poslove, ona postaje demokratija“ - John Dos Passos.

„Demokratija je naše najvrijednije dobro. Njeno održanje je ujedno zadatak i obaveza. To znači stalno, odlučno, samosvjesno preispitivanje, stremljenje i trud da se postignu kompromisi i trajni konsenzus. Ovo su osnovni uslovi jedinog političkog reda koji može garantovati slobodu“ - Wolfgang Thierse.

„Demokratija ne pravi jaku vezu među ljudima. Međutim, ona im olakšava međusobni odnos“ - Alexis de Tocqueville.

„Da se preko izabranih demokrata može projektovati volja naroda, samo je privid. Ali, ako to predstavlja pokušaj da se o pitanjima različitih interesnih grupa umjesto pištoljem i nožem odlučuje glasanjem, onda je to humaniji i čovječniji postupak“ - Robert Musil.

„Demokrata ne treba da vjeruje da će većina uvijek donijeti mudru odluku. Ono u što on treba da vjeruje je da se odluka većine - pametna ili ne - mora prihvatiti, dok većina ne donese neku drugu odluku“ - Bertrand Russell.

„Demokratija ne trči, ali ona sigurnije stiže do cilja“ - Johann Wolfgang von Goethe.

„Pitanje "Ko treba vladati?" pogrešno je postavljeno. Dovoljno je ako se loša vlada može opozvati. To je demokratija“ - Karl Popper.

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE

Život u totalitarnom sistemu i nacionalizmu kao prioritetnoj državnoj strategiji, uz enormno ekonomsko i socijalno posrnuće, te višestruke negativne pojave dosadašnje tranzicije, učinio je da građani, u borbi za puko preživljavanje, postanu marginalizovani posmatrači sopstvene svakodnevice i sudbine. Srećom, udaljavamo se od vremena zla i obespravljenosti, od saučesništva u sveukupnom društvenom posrnuću, a sve su snažniji temelji nove budućnosti, koja, da bi i bila budućnost, ne može biti ništa drugo do demokratska. Razvijena demokratska društvena kultura, kojoj težimo, traži i treba svjesnog i savjesnog građanina angažovanog u svim poslovima zajednice kojoj pripada. Najodrživiji način utemeljenja demokratije i razvitka demokratske kulture u nekoj zajednici jeste građansko obrazovanje.

Zahvaljujući permanentnom građanskom obrazovanju imaćemo građane pripremljene i edukvane za društveno sudjelovanje, za aktivnu participaciju koja će izgraditi i održati građansku svjesnost da su oni upravo ti koji, birajući i kontrolišući vlast, usmjeravaju ukupne društvene procese. Jednostavno, građani su ti koji profilišu svoje danas i isti oni koji grade svoje sutra.

Građansko obrazovanje je proces koji stvara jake, hrabre i slobodne građane, građane koji dugoročno u društvu eliminiše podaništvo i građane podanike, unaprijeđuje demokratsku i političku kulturu, afirmiše toleranciju, dijalog i postizanje kompromisa u svim oblastima društvenog života. Građansko obrazovanje nas hrabri da govorimo, da razgovaramo, da jedni druge saslušamo i simpatišemo, i konačno da se dogovoramo. Kako kaže uvaženi profesor Čupić tamo gdje se to radi, tamo se ne ratuje". Dugoročno, građansko obrazovanje gradi mir i održivost, a jednu konfliktnu zajednicu, poput naše, čini društvom društvenog i građanskog dogovora.

Sve crnogorske razlike, a mnogo ih je, treba poštovati, razumjeti, neke možda i prevazići, ali svakako živjeti sa njima i isključivo ih shvatati kao izazove iskustava i saznanja, kao izvor bogatstva.

Građansko obrazovanje ili edukacija za demokratiju kroz interaktivni pristup, u formalno-neformalnim okvirima, uz snažnu podršku medija i ostlog civilnog sektora razvija kritičko razmišljanje, poboljšava komunikaciju, onemogućava društvenu pasivnost, i izgrađujući povjerenje u demokratske institucije sistema, vraća nadu u promjene i blagostanje u budućnosti.

Aktivno i demokratski obrazovano građanstvo multiplicira prihvatljive, racionalne, moralne i društveno odgovorne političare i donosioce odluka sa kojima se svakodnevno komunicira glasom, stavom, građanskom inicijativom, peticijom, podrškom, pa i protestom.

Društvenu zajednicu čine građani različite starosne dobi, različitog životnog i profesionalnog iskustva, različiti po opredjeljenjima i uvjerenjima, pa se, često, postavlja pitanje kome je građansko obrazovanje namijenjeno? Ono je otvoreno za sve, ili bolje rečeno, ono je neophodno svim građanima, bez obzira na njihove

individualne razlike, koji žele, prije svega, prihvatiti sebe kao aktivne građane i svoju građansku sudbinu uzeti u svoje ruke.

Gdje se građansko obrazovanje manifestuje i izvodi? Da li u nekom posebnom, ograničenom prostoru, kojim metodama, ko ga izvodi? Istina je da familija ima prvijenstvo u oblikovanju budućih aktivnih građana. Činjenica je da se građansko vaspitanje i obrazovanje postepeno formuliše u poseban, školski, obrazovni predmet koji slušaju učenici naših škola, a izvode ga za to posebno pripremljeni predavači. Novim školskim predmetom demokratske vrijednosti se ne promovišu samo na političkom, društvenom i socijalnom planu, već konkretno i na pedagoškom planu. Jedna od definicija kaže da se pod obrazovanjem za demokratiju i građanskim obrazovanjem podrazumijevamo „skup vaspitnih i obrazovnih mjera, akcija i aktivnosti koji imaju osnovni cilj - osposobljavanje djece, mladih ali i odraslih za ulogu aktivnog građanina u savremenom, demokratski organizovanom društvu“. Građansko obrazovanje, bez obzira na nivo i formu, treba da podstiče dijalog, debatu i raspravu o važnim pitanjima, uz razmjenu argumenata, učenje slušanja i uvažavanja tuđih mišljenja, u donošenju kolektivnih odluka. Ako govorimo o nivou škole onda mislimo na razredne zajednice, učeničke parlamente, školske, nastavničke i roditeljske savjete, upravne odbore. Ogromna je uloga medija u građanskom obrazovanju. Njihova je uloga doista važna zbog promovisanja informisanosti, izgradnje svjesnosti, odgovornog kritičkog pristupa dešavanjima u okruženju.

Nemjerljiv doprinos građanskom obrazovanju i razvoju demokratske kulture daju umjetnici i kulturni radnici, kroz posebne oblike svog izražavanja.

Nevladine organizacije su, od samog početka, građansko obrazovanje doživljavale životno važnim za društvenu budućnost. Nevladine organizacije su, angažujući profesionalne, ugledne i posebnoiskusne edukatore, bile na stajalištu da je u crnogorskom društvu posebno važna uloga, istinski nezavisnih, nevladinih organizacija u konkretnom i djelotvornom demokratskom obrazovanju građanstva putem radionica, seminara, različitih škola i predavanja, istraživanja, kroz izdavačku djelatnost i sl.

Građansko obrazovanje promovise sljedeće vrijednosti: demokratiju, slobodu, odgovornost, jednakost i solidarnost, dostojanstvo ličnosti, samopoštovanje i poštovanje drugog i drugačijeg, afirmiše mirno rješavanje konflikata, nesporzuma i sukoba, hrabri civilno društvo, izgrađivanje, održavanje i poštovanje demokratskih institucija i procedura, aktivnu i odgovornu građansku participaciju, toleranciju i nediskriminaciju, dijalog, debatu, prijedgovaranje i dogovoranje utemeljeno, ne na autoritetima moći, već na argumentima.

Obrazovanjem Crna Gora dobija aktivne građane sa razvijenom demokratskom kulturom i intelektualni potencijal koji će Crnu Goru vratiti u Evropu, a evropsku ideju, stvarnost i vrijednosti trajno utemeljiti u Crnoj Gori.

Margeret Mead je kazala „Nikad ne sumnjajte da li mala grupa pažljivih, posvećenih građana može da primijeni svijet. Zaista, to se stalno i dešava“.

Preporučujemo da pogledate priloženi „Mali građanski pojmovnik“.

LJUDSKA PRAVA – PRAVA SVIH GRAĐANA

Pod ljudskim pravima podrazumijevamo ona prava koja pripadaju pojedincu zbog toga što je on ljudsko biće, nezavisno od države i bez obzira na njegovu različitost. Ljudska prava su mjera primjene državne vlasti nad pojedincima, garant slobode osoba u odnosu na vlast i zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba.

Temeljna obilježja ljudskih prava su: urođenost (svako ljudsko biće ima izvjesna prava jednostavno zbog toga što je ljudsko biće), univerzalnost (ljudska prava pripadaju svima, bez razlike), neotuđivost (niko nema pravo da ih oduzme nekoj osobi iz nekog razloga), jednakost i nedjeljivost (balans između principa slobode i principa jednakosti odnosno ravnoteža i nedjeljivost u ostvarivanju građanskih, političkih, ekonomsko-socijalnih, kulturnih i drugih prava).

Za ljudska prava kažemo da su i politička prava, jer se ostvaruju i odnose na neku državu i njenu javnu vlast koja ljudska prava ne konstituiše normama, već ih njima samo potvrđuje i jamči. Važno je da država obezbijedi pretpostavke za uživanje svih prava, jer su ona nedjeljiva i međusobno uslovljena. Od države se očekuje dvostruka uloga, da garantuje, odnosno da se uzdrži od kršenja građanskih i političkih prava, te da aktivno promoviše socijalna i ekonomska prava građana.

Izvori ljudskih prava su teorijsko-filozofski (religija, prirodno pravo, pozitivizam, marksizam), politički (politički događaji, deklaracije, rezolucije, pokreti) i pravni (ustavna dokumenta, zakoni, međunarodni ugovori, međunarodne presude i odluke).

Savremeni koncept ljudskih prava, uključujući standarde i instrumente zaštite, predstavlja jasno razvojno distanciranje od „zakonskih bezakonja“ kojima su tokom ljudske istorije činjeni zločini „uz zakonska ovlaštenja“ i tokom koje su ljudi čak i gubili status ljudskih bića.

Države su, u prošlosti, imale potpuni suverenitet i nad pitanjima poštovanja ljudskih prava. Smatralo se da se radi o unutrašnjoj stvari zemlje. Ipak, i tada su postojale određene političko-vojne sankcije, poznate pod nazivom „humanitarne intervencije“. Vremenom, izgradilo se stajalište da sistemi i režimi koji krše prava svojih građana postaju „međunarodno agresivni“ i opasni po svjetski mir i napredak, a prije svega po svoje susjede. U tom se stajalištu našlo uporište za brojne intervencije, političke, ekonomske ali i vojne, na gotovim svim kontinentima. Stvaranjem nove zajednice naroda, Organizacije Ujedinjenih Nacija, počeo je period istinske afirmacije ljudskih prava.

Briga o ljudskim pravima danas je globalna stvar i ona danas uživaju međunarodnu zaštitu, zbog čega kažemo da ljudska prava nijesu samo briga i obaveza pojedinačnih država, već međunarodne zajednice. Riječ je o procesu internacionalizacije ljudskih prava kojim međunarodna zajednica, kao zajednica svih naroda i država, aktivno promoviše ljudska prava i utvrđuje određene standarde koji bi trebali da garantuju njihovu dosljednu primjenu. Stoga se međunarodni standardi konkretizuju u pravnom sistemu svake države, u osnovnom i drugim zakonima, ali te promjene ne utiču dovoljno i na promjenu mentalnog

sklopa svakog pojedinca. Priznaćete, mentalitet nije lako mijenjati i dograđivati. Potrebna su decenije da bi se promijenile stoljećima sticane navike, navike stečene obrazovanjem, naslijeđene iz tradicije, navike-predrasude i sl. „Novi mentalitet“ se i ne može uspostaviti sam od sebe, već ga upravo moraju promovisati i na njemu insistirati oni koji čine civilno društvo, kao i sami građani, jer su upravo oni životno i suštinski vezani za ljudska prava.

Građanska i politička prava (prava prve generacije) predstavljaju „primarna i suštinska ograničenja državne vlasti u odnosu na pojedinca i njegovu urođenu autonomiju i dostojanstvo“. Osnovna građanska i politička prava su: pravo na život, zabrana mučenja, zabrana svirepih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, zabrana ropstva, pravo na pravni subjektivitet i jednakost pred zakonom, pravo na privatni život, pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja, pravo na državljanstvo, pravo na posjedovanje i zaštitu imovine, ravnopravnost supružnika u braku, pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, pravo na slobodno mišljenje i izražavanja, pravo na slobodno okupljanje i udruživanje, pravo naučehće u javnim poslovima, biračko pravo, zaštita manjina.

Pod uticajem političkih snaga, koje su smatrale da građansko-nacionalne revolucije vode računa samo o intreresima vodeće-noseće klase a ne i o dobrobiti pripadnika drugih klasa, u ustave i zakone se unose i prava koja od države ne zahtijevaju samo uzdržavanje i nemiješanje, već i konkretnu aktivnost u korist ljudi koji se nalaze u lošem društvenom položaju. Time su se počela ustanovljavati ekonomska, socijalna i kulturna prava (prava druge generacije ili „prava društvenog blagostanja“) koja treba da omoguće pojedincu da razvije svoju ličnost i da bude u prilici da se istinski služi svojim političkim i građanskim pravima. Razvoj ovih prava naročito se intenzivirao nakon Prvog svjetskog rata. U ovu grupu prava, između ostalog, ubrajamo: pravo na rad, pravo na pravedne i povoljne uslove rada, sindikalna prava, pravo na socijalnu sigurnost i zaštitu, pravo na posebnu zaštitu porodice, majki, djece i mladih, pravo na standard života koji omogućava dostojanstvo, zdravlje i blagostanje, pravo na obrazovanje i učešće u kulturnom životu.

Posljednjih decenija razvijaju se prava koja govore o bratstvu i solidarnosti i insistiraju na pitanjima unapređenja zaštite zdrave životne i prirodne okoline, očuvanju mira i bezbjednosti, ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja, ravnopravnosti naroda, slobodnog upravljanja nacionalnim resursima, prava seksualnih manjina, pravo na samopredjeljenje i sl. Riječ o tzv. Novim pravima ili pravima treće generacije.

Za svakog pojedinca izuzetno je važno da poznaje i da razumije svoja prava. Obrazovanje o ljudskim pravima prepoznaje se kao Četvrta generacija ljudskih prava.

Osnovna razlika između građanskih i političkih prava, s jedne i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, s druge strane jeste što se država, kod prvih, uzdržava od činjenja kršenja dok se kod drugih obavezuje na činjenje tj. na preuzimanje određenih socijalnih funkcija i djelimičnom intervencijom u ekonomiji.

Ljudska prava uživaju domaću i međunarodnu sudsku zaštitu. Evropskom sudu za ljudska prava sa sjedištem u Strazburu mogu se obratiti i naši građani, ukoliko su prethodno iscrpili sva domaća raspoloživa pravna sredstva. On predstavlja nadzorni mehanizam Evropske konvencije o ljudskim pravima i prvo je stalno sudsko tijelo za ljudska prava na svijetu.

Istorijskim razvojem, stečenim iskustvom i uvažavanjem posljedica kršenja ljudskih prava u prošlosti izgrađen je mehanizam, kao osnovni zadatak svake države i zakona u njoj, zaštite prava čovjeka, te u tom pogledu države treba doživljavati kao čuvare ljudskih prava.

Pretpostavke za istinsko uživanje i poštovanje ljudskih prava su demokratija, vladavina prava i odgovarajuća socijalna politika, koja obezbjeđuje, služenje drugim pravima, i minimum socijalno-ekonomskih standarda koji treba da omoguće napredak i razvoj svakog pojedinca.

Važna međunarodna dokumenta iz oblasti ljudskih prava – u zagradi je navedena godina usvajanja:

Povelja Ujedinjenih nacija (1945), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950), Evropska socijalna povelja (1961), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1966), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979), Konvencija protiv mučenja i ostalog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984), Konvencija o pravima djeteta (1989), Deklaracija UN o pravima nacionalnih, etničkih, vjerskih i jezičkih manjina (1992), Evropska povelja o regionalnim i/ili manjinskim jezicima (1992), Okvirna konvencija Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (1995).

KULTURA LJUDSKIH PRAVA – LEGITIMACIJA GRAĐANSKOG DRUŠTVA

Kultura ljudskih prava označava poštovanje i zaštitu ljudskih prava u svakodnevnom životu, koje ne zavisi samo od poštovanja zakonskih odredbi već obuhvata i nasljeđe, stavove i navike ljudi, znači nešto što podjednako zavisi od različitih društvenih subjekata i građana. *„Kultura ljudskih prava je postupanje utemeljeno na uvjerenju da svako ljudsko biće posjeduje urođeno dostojanstvo i prava, koja mu nije podarila država“*. Sa kulturom ljudskih prava - stvarnim uživanjem ljudskih prava - posebno imaju problema društva u tranziciji, koja se teško oslobađaju „nasljeđa prošlosti“. Sve ovo što se danas događa u Crnoj Gori posljedica je ranijih kršenja ljudskih prava. Crna Gora se još uvijek, u dovoljnoj mjeri, ne prepoznaje kao društvo kulture ljudskih prava.

Ljudska prava, na žalost, i dalje imaju protivnike, najčešće zbog neznanja ili nedovoljnog obrazovanja, neinformisanosti, ideoloških i drugih skrupula i zabluda. Podvlačenje debele crte ispod naše prošlosti, uz istinsko suočavanje sa njom, jedini je održivi temelj crnogorskog društva kao zajednice građana. Obrazovanjem o ljudskim pravima Crna Gora dobija aktivne građane sa razvijenom demokratskom legitimacijom. Nezaživljavanju kulture ljudskih prava doprinosi građanski neaktivizam, pasivnost i poslušnost koja afirmiše stav da treba u odnosu na vlast biti podređen i gotovo uvijek zadovoljan. Zaživljavanjem kulture ljudskih prava eliminisaće se podaništvo, unaprijediti društvena i politička kultura, uznapredovaće dijalog, komunikativnost, kritičko razmišljanje, osnažiće se moć, i promijeniti položaj, pojedinca u odnosu na vlast, režim... Osim izmjene teorijske pretpostavke kulture ljudskih prava cilj je, prije svega, izmjena prakse. Prema prof. dr Vojinu Dimitrijeviću indikatori nedostatka kulture ljudskih prava su: nepostojanje svijesti o tome da ljudska prava postoje, nepoznavanje sopstvenih prava i mirenje s njihovim kršenjem, nedostatak samopouzdanja kada je u pitanju realizacija tih prava, ravnodušnost prema drugima i nespремnost da se brane tuđa ljudska prava i postojanje diskriminacije. Naročito je važno kreirati, njegovati i održavati solidarnost u jednom građanskom društvu (*„Učini drugima ono što želiš da tebi učine“*).

Društva u tranziciji često karakteriše odsustvo podrške i razumijavanja između različitih društvenih grupa u važnim društvenim trenucima. Primjera radi, crnogorski studenti imaju sasvim pasivnu ulogu kada je riječ o sopstvenim pravima a nezainteresovani su za probleme penzionera, žena i djece, prava radnika. Glas akademske zajednice se gotovo nije čuo ni po pitanju primjera etničkog čišćenja, masovnih zločina, ozbiljnih kršenja ljudskih prava... Ipak stiče se utisak da smo svi skupa počeli da se ponovno učimo solidarnom građanskom razmišljanju. To potvrđuje uspješna akcija „Hoću Taru, neću baru“, te priličan građanski i društveni konsenzus oko zaštite životne sredine. Revitalizaciju i obnovu Prijestonice takođe bi trebao da prati proces građanske solidarnosti u svim crnogorskim gradovima i

opštinama. Samo udruženi i solidarni možemo se suprostaviti bilo kojoj vrsti samovolje i bezakonja koja dolazi sa pozicija onih koji odlučuju, o nama ...

Izgradnja društva kulture ljudskih prava jeste dug i složen proces, proces sazrijevanja cijelog društva i svih njegovih pripadnika, sticanjem i razvijanjem navika i običaja da se poštuju prava - kroz podsticanje obrazovanja, na svim nivoima i u svim oblicima, formalno i neformalno, kao i kroz promjenu modela ponašanja, na kome posebno insistira profesor Dimitrijević, zagovarajući izmjene modela uzora na koji se treba ugledati, ističući da se napokon pomjerimo od samozadovoljnog, agresivnog mužjaka koji je zavodnik i ratnik, obožavalac istorije, ka tolerantnom čovjeku koji se oslanja na svoje intelektualne i ljudske kvalitete. Kultura ljudskih prava znači i preispitivanje sopstvene prošlosti, u ličnom i nacionalnom smislu, i traženje onih replika iz nje koje su bile zapostavljene i nedovoljno prezentovane, a vjerovatno predstavljaju bolje i pozitivnije primjere, pri čemu posebno pažnji preporučujemo knjigu „Nacija s greškom“ autora Živka Andrijaševića.

U promovisanju kulture ljudskih prava važnu ulogu imaju gotovo svi subjekti – država, crkvena zajednica, sindikati, civilno društvo. Posebno je značajna uloga medija i nevladinih organizacija, ali o njima govorimo u drugim poglavljima publikacije. Na kraju ovih razmišljanja navešćemo riječi profesora Benedeka koji ističe da kultura ljudskih prava treba da „započne malim koracima, svakodnevnim poštovanjem prava drugoga, korištenjem ljudskih prava kao osnove za razrješenje i ličnih i javnih problema i upotrebom ljudskih prava kao mjere za stupanj razvoja društva“.

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

(Usvojena 10. decembra 1948 godine – 10. decembar je Dan ljudskih prava)

Uvod

Pošto je priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu;

Pošto je nepoštovanje i preziranje ljudskih prava vodilo varvarskim postupcima, koji su vrijeđali savjest čovječanstva, i pošto je stvaranje svijeta u kojem će ljudska bića uživati slobodu govora i ubjeđenja i biti slobodna od straha i nestašice proglašeno kao najviša težnja svakog čovjeka;

Pošto je bitno da ljudska prava budu zaštićena pravnim poretkom kako čovjek ne bi bio primoran da kao krajnjem izlazu pribjegne pobuni protiv tiranije i ugnjetavanja;

Pošto je bitno da se podstiče razvoj prijateljskih odnosa među narodima;

Pošto su narodi Ujedinjenih nacija u Povelji ponovo proglasili svoju vjeru u osnovna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost čovjekove ličnosti i ravnopravnost muškaraca i žena i pošto su odlučili da podstiču društveni napredak i poboljšaju uslove života u većoj slobodi;

Pošto su se države članice obavezale da u saradnji s Ujedinjenim nacijama obezbijede opšte poštovanje i primjenu ljudskih prava i osnovnih sloboda;

Pošto je opšte shvatanje ovih prava i sloboda od najveće važnosti za puno ostvarenje ove obaveze;

Generalna Skupština proglašava

Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima kao zajednički standard koji treba da postignu svi narodi i sve nacije da bi svaki pojedinac i svaki organ društva, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, težio da učenjem i vaspitavanjem doprinese poštovanju ovih prava i sloboda i da postupnim unutrašnjim i međunarodnim mjerama obezbijedi njihovo opšte i stvarno priznanje i poštovanje kako među narodima samih država članica, tako i među narodima onih teritorija koje su pod njihovom upravom.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svijješću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona

nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Član 3.

Svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti.

Član 4.

Niko se ne smije držati u ropstvu ili potčinjenosti: ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima.

Član 5.

Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ili svirepom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Član 6.

Svako ima pravo da svuda bude priznat kao pravni subjekt.

Član 7.

Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Član 8.

Svako ima pravo na djelotvorni pravni lijek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima.

Član 9.

Niko ne smije biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti protjeran.

Član 10.

Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.

Član 11.

1. Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbijedena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu.

2. Niko se ne smije osuditi za djela ili propuštanja koja nijesu predstavljala krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su izvršena. Isto tako ne smije se izricati teža kazna od one koja se mogla primjeniti u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.

Član 12.

Niko se ne smije izložiti proizvoljnom miješanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, niti napadima na čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada.

Član 13.

1. Svako ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države.

2. Svako ima pravo da napušta svaku zemlju, uključujući svoju vlastitu, i da se vrati u svoju zemlju.

Član 14.

1. Svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja.

2. Na ovo pravo se ne može pozvati u slučaju gonjenja koje se istinski odnosi na krivična djela nepolitičke prirode ili na postupke protivne ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 15.

1. Svako ima pravo na državljanstvo.

2. Niko ne smije samovoljno biti lišen svog državljanstva niti prava da promijeni državljanstvo.

Član 16.

1. Punoljetni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjeroispovijesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vrijeme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda.

2. Brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak.

3. Porodica je prirodna i osnovna ćelija društva i ima pravo na zaštitu države i društva.

Član 17.

1. Svako ima pravo da posjeduje imovinu, sam i u zajednici s drugima.

2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da čovek sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju vjeru ili uvjerenje podučavanjem, običajima, molitvom i obredom.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja

i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 20.

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.
2. Niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju.

Član 21.

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika.
2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.
3. Volja naroda je osnova državne vlasti: ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima, koji će se sprovoditi opštim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbjeđuje sloboda glasanja.

Član 22.

Svako, kao član društva, ima pravo na socijalno osiguranje i pravo da ostvaruje privredna, društvena i kulturna prava neophodna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i putem međunarodne saradnje, a u skladu sa organizacijom i sredstvima svake države.

Član 23.

1. Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zapošljenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezapošljenosti.
2. Svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad.
3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbjeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite.
4. Svako ima pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

Član 24.

Svako ima pravo na odmor i razonodu, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeni odmor.

Član 25.

1. Svako ima pravo na standard života koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odjeću, stan i ljekarsku njegu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na osiguranje u slučaju nezapošljenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za izdržavanje usljed okolnosti nezavisnih od njegove volje.

2. Majke i djeca imaju pravo na naročito staranje i pomoć. Sva djeca, rođena u braku ili van njega, uživaju jednaku socijalnu zaštitu.

Član 26.

1. Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.

2. Obrazovanje treba da bude usmjereno ka punom razvitku ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unaprijeđuje razumijevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama, kao i djelatnost Ujedinjenih nacija za održanje mira.

3. Roditelji imaju pravićenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju djecu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umjetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.

2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je on tvorac.

Član 28.

Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni.

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i pun razvitak njegove ličnosti.

2. U vršenju svojih prava i sloboda svako se može podvrgnuti samo onim ograničenjima koja su predviđena zakonom isključivo u cilju obezbjeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljenja pravićenih zahtjeva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

3. Ova prava i slobode se ni u kom slučaju ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Nijedna odredba ove Deklaracije ne može se tumačiti kao pravo za ma koju državu, grupu ili lice da obavlja bilo koju djelatnost ili da vrši bilo kakvu radnju usmjerenu na rušenje prava i sloboda koji su u njoj sadržani.

TRŽIŠNA EKONOMIJA – NEOPHODNOST DEMOKRATIJE

Građani, dileme nema – naša budućnost je potpuni socijalni kapitalizma i demokratija, preduzetništvo i preduzetnička ekonomija, čije zajedništvo obezbjeđuje trajnu inovaciju, ekonomski razvoj, pravednost i slobodu. To će uništiti despotizam i svaku vrstu nazadnosti i iskorijeniti masovno siromaštvo. Svaki drugi izbor nije put budućnosti i blagostanja.

Tržišna ekonomija, kao ključni elemenat funkcionisanja društva, proizvodi mnoštvo ekonomski pouzdanih i preduzetnih subjekata, uglavnom malih firmi i srednjih preduzeća, koji obezbjeđuju konstituisanje nezavisnih i slobodnih građana, rješavaju pitanja nezaposlenosti i nerazvijenosti, grade društvu potrebnu noseću srednju klasu. Najvažniji problemi sa kojima se danas suočava demokratija potiču iz ekonomske sfere, zbog ozbiljne ugroženosti ekonomskih i socijalnih prava, siromaštva i izrazite građanske nesigurnosti i demotivisanosti. Takvo stanje je pogodno za reaktiviranje ranijih ideologija i nacionalizama, te za jačanje retrogradnih, isključivih i populističko-demagoških pokreta čija rješenja i korišćeni vokabular često prijete demokratiji. Posljedice tranzicije snažno udaraju u ravnotežu ljudskih prava i vode ka gubitku povjerenja u vladu i njeno umijeće da se suoči sa postojanjem i rješavanjem društvenih problema. Poželjno je, sa aspekta demokratskog razvoja, da jedna vlada zajedno sa odgovornim profitnim sektorom, aktivno radi na izgradnji zajednice sa manjim ekonomskim nejednakostima. Ekonomski osnažen građanin biće slobodniji i hrabriji u odbrani sopstvene nezavisnosti i demokratije.

Novim demokratijama, poput naše, neophodan je održiv privredni rast kako bi kompletna nacija osjetila „blagodeti poboljšanja“, odnosno kako bi „oštrina konflikata raspodjele bila ublažena“. „Istorija kazuje da ljudska priroda nije dovoljno snažna da se održi u zajednici u kojoj vladaju velike razlike u prihodima i bogatstvu“ rekao je R. Titmus. Ako se trend nejednakosti u bogatstvu u jednom društvu nastavi potencijalno može doći do ozbiljnih političkih i socijalnih nesigurnosti. Laureat Nobelove nagrade za ekonomiju Džejms Tobin, o razlici između elemenata tržišnih i demokratskih sistema kaže „Tržišni kapitalizam stvara više nejednakosti nego što se slaže sa demokratskim vrijednostima. Izvori tih nejednakosti ne mogu se ukloniti a da se pri tom ne žrtvuju fleksibilnost i efikasnost kapitalističke privrede. Tako preraspodjela kroz fiskalni sistem postaje neophodna“. U Crnoj Gori, na neki način, ekspanziju doživljava ekonomska i politička filozofija koja se temelji na principu „samozaštite pojedinca putem tržišta“ zalažući se, veoma često, i za povlačenje države iz ekonomije. O takvom pristupu valja razmisliti i o njemu debatovati. Mnogi eksperti su mišljenja da koncept neoliberalizma „razbija države blagostanja“. Tržištu treba dati slobodu, ali ne i prepustiti mu da bude jedini regulator naših života i dizajner mjesta i uloge države u ostvarivanju javnog i zajedničkog interesa (dobro za mnoštvo ljudi) i poštovanja osnovnih ljudskih prava. Nema slobode bez minimuma jednakosti koja treba da obezbijedi ekonomska i socijalna prava. Treba insistirati na takvoj makroekonomskoj politici, odnosno nužnoj intervenciji države, samo kako bi se

otklanjali ili ublažavali nedostaci tržišta, kako bi se afirmisala socijalna i razvojna funkcija države i na odgovarajući i pravedan način vršila redistribucija vrijednosti od bogatih ka siromašnima. Naravno u razmišljanjima i poslovima preraspodjele treba biti krajnje obazriv, posebno da ne dođe do „gušenja produktivnih inicijativa i ponovnog osiromašenja“. Ekonomiju treba voditi tako da odgovara svakome uz prepoznavanje posljedica, posebno dugoročnih.

I pored toga što je od 80-tih godina prošlog stoljeća na snazi stajalište „da je nivo državnih intervencija u privredi otišao isuviše daleko“ treba imati na umu da smo tranziciona zemlja i da moramo sebi obezbijediti dovoljan prostor za osnaživanje i prilagođavanje. Ipak, još nije vrijeme da građanima (ali i novim bogatašima) „državu skinemo s leđa“. Konačno, tržišna ekonomija ne može funkcionisati bez države, a prema predviđanjima stručnjaka država će u budućnosti dobiti jednu sasvim novu, istina umanjenu, ali i dalje značajnu ulogu koja će prvenstveno stimulirati i sačuvati slobodno tržište, ali i obezbjeđivati nesmetan i djelotvoran obrazovni i kulturni razvoj, pristup efikasnom zdrastvu, odgovarajuću socijalnu i razvojnu politiku, djelotvornu brigu o siromašnima, pravima radnika i nezaposlenih lica, brinuti o životnoj sredini, zaštiti dohotka i eliminisanju diskriminacije, podsticati razvoj preduzetničkog društva i preduzetništva, bavljenje biznisom uz osnaživanje malih i srednjih preduzeća.

NEVLADINE ORGANIZACIJE ČUVARI DEMOKRATIJE I GRAĐANSKOG DRUŠTVA

Nevladine organizacije prisutne su, svugdje u svijetu, u najrazličitijim javnim raspravama i uključene u rješavanje najozbiljnijih društvenih, socijalnih i ekonomskih problema. Posebnu aktivnost nevladine organizacije bilježe u društvima u tranziciji ka demokratiji, poštovanju ljudskih prava i tržišnoj ekonomiji.

Nevladine organizacije su čuvari demokratije, a demokratija je vladavina naroda u kojoj se pomoću niza pravila i postupaka uspostavlja okvir koji omogućava svim građanima, bez obzira na njihove razlike bilo koje vrste, da žive i djeluju u slobodi.

Nevladine organizacije kreiraju jako potreban novi obrazac mišljenja i predstavljaju osnovni instrument za razvoj civilnog, građanskog društva.

Prema definiciji Svjetske banke nevladina organizacija predstavlja pravni subjekat koji se u određenom pravnom sistemu ne smatra dijelom vladinog sektora i koji ne služi za sticanje profita, a ako se i stiče bilo kakva dobit ona ne može kao takva biti distribuirana.

Slično nevladina udruženja i fondacije definiše i crnogorski zakon o nevladinim organizacijama, ističući njihov doprinos ostvarenju i afirmisanju javnog interesa tj. opšteg dobra.

Nevladine organizacije su subjekti koji djeluju i rade nezavisno od državnih i profitnih subjekata, naravno poštujući dati zakonski i organizacioni okvir. One nijesu birokratske tvorevine i u svojoj organizacionoj strukturi moraju razlikovati funkcije upravljačkog od nadzornog tijela. U najvećem broju krasi ih modernost, preduzumljivost, praktičnost i mobilnost. Stečena sredstva moraju koristiti strogo namjenski. U svom radu, koji mora biti transparentan, NVO su nezavisne i samostalne, a ostvarenje ciljeva i finansijsko poslovanje otvoreno i javno. Nevladine organizacije svoj rad u interesu opšteg društvenog dobra, razvoja i napretka, temelje na poštovanju ljudskih prava i sloboda, međusobnog uvažavanja i poštovanja, saradjujući na osnovu partnerstva i međusobne podrške. Kada u međusobnim odnosima nastane sukob interesa ili vrijednosti, organizacije nastavljaju da djeluju uz poštovanje svih različitosti. Nevladine organizacije ili skraćeno NVO (NGO na engleskom jeziku od nongovernmental organization) prisutne se u posebnom tzv. trećem sektoru, koji se još naziva NVO sektor, neprofitni sektor, civilni sektor. Prisustvo u različitim sektorima (postoje još vladin ili državni sektor i profitni ili komercijalni sektor) ne znači da njihovi subjekti ne treba da saradjuju. Naprotiv, međusektorska saradnja je poželjna i potrebna. Država postepeno, sa svoje strane, stalno stvara i usavršava institucionalne pretpostavke za aktivnu participaciju NVO sektora u društvu, dodjeljujući mu važno mjesto u izradi i implementaciji zakonske infrastrukture, raznih strategija, politika i u pripremi priključenja Evropi. Već se radi na definisanju društvene odgovornosti crnogorskih preduzeća, a sve je i budnija filantropska dimenzija crnogorskog bussines sektora.

Smisao postojanja svake nevladine organizacije, bez obzira na njen profil i programsko područje rada, jeste društvena promjena i obrazovanje za demokratiju i život u građanskom društvu.

Crnoj Gori su promjene potrebne gotovo na svim nivoima, pa se možda u toj činjenici nalazi bar jedan od razloga za postojanje mnoštva NVO, od kojih ipak mnogo manji broj aktivno doprinosi našoj tranziciji. NVO sektor je svakog dana iskusniji i zreliji, poslije ekspanzije nastupiće i konsolidacija, tako da će se formirati dovoljno nezavisnih subjekata, koji će skupa predstavljati ozbiljnog i odgovornog društvenog i socijalnog partnera.

Zahvaljujući inicijativama nevladinih organizacija i njihovom pozitivnom pogledu na budućnost, Crna Gora je stalno u pokretu. Najvažniji zadaci nevladinih organizacija u Crnoj Gori su širenje demokratskog opsega i učvršćenje demokratije i demokratskih institucija, praćenje i kontrolisanje političkih i tranzicionih procesa i političke elite, borba protiv korupcije i materijalnog i duhovnog siromaštva, doprinos lokalnom, regionalnom i nacionalnom razvoju, očuvanje životne sredine i prirodnih resursa, razvitak građanske, demokratske i kulture ljudskih prava.

Poseban doprinos nevladine organizacije daju, kroz svoje programe alternativnog obrazovanja, stalnom inoviranju oficijelnog obrazovnog sistema. Obrazovni programi poput već izprofilisanih „Škole evropskih integracija“, „Škole ljudskih i manjinskih prava“, „Škole društvenih promjena“ ili „Škole demokratije“ predstavljaju elitne i specijalističke studije terijske i posebno praktične prirode koje pojedinca građanski, demokratski i društveno finalizuju i čine održivim u građansko-demokratskom smislu.

Putem edukacije, javnog zagovaranja ozbiljnih i važnih društvenih problema i dilema, kroz registrovanje slučajeva kršenja, obezbjeđenja monitoringa poštovanja građanskih prava i sloboda, pružanjem besplatne pravne pomoći, NVO se trude da građani prepoznaju i nauče svoja prava, primjene ih, ali da se nauče i poštovanju prava drugih, iz svog užeg i šireg okruženja. NVO prvenstveno treba gledati kao „snadbijevače tačnim informacijama“ i monitore rada vlasti na svim nivoima. Zbog toga što građani, ili neznaju sva svoja prava, ili nijesu upoznati sa raspoloživim instrumentima zaštite svojih prava, na nacionalnom i širem nivou, izuzetno je važna uloga, istinski nezavisnih nevladinih organizacija (postoje i NVO u organizaciji vlade, GONGO), u konkretnom i djelotvornom obrazovanju građanstva o građanskom društvu, slobodi i demokratiji, ljudskim pravima, preduzetništvu i ekonomskom pluralizmu. NVO imaju mogućnost uticaja na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Obezbijedena im je konsultantska i posmatračka pozicija koja omogućava pružanje informacija, podnošenje izvještaja, inicijativa, prijedlaganje novih rješenja, te učešće u kreiranju novih standarda, odluka, rezulocija, preporuka i sl.

NAČELA RADA NEVLADINIH ORGANIZACIJA (Cetinjska načela, 2001)

DRUŠTVENA PROMJENA - Svrha NVO djelovanja jeste podsticanje društvenih promjena. Te se promjene manifestuju, ili treba da se manifestuju, u zakonima, u radu institucija i organizacija u državi i društvu, u razmišljanjima i ponašanju građanki i građana.

SARADNJA - Kroz svoj rad NVO promovišu kulturu saradnje, dijaloga, mira i nenasilja, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom i međunarodnom nivou.

SOLIDARNOST - Odlika NVO djelovanja jeste međusobna pomoć u rješavanju problema, zadovoljavanju potreba i zaštiti interesa, kako građana, tako i samih NVO.

SOCIJALNA PRAVDA – NVO se zalažu za pravedno, solidarno i odgovorno upravljanje društvenim dobrima, za uravnotežene odnose društvene moći radi zadovoljenja temeljnih potreba svih građanki i građana.

TRANSPARENTNOST – NVO se protive svim zloupotrebama (dobara, informacija, društvenog uticaja i moći). Podržavaju javnost rada svih institucija i organizacija, ukoliko to ne ugrožava prava i slobode građanki i građana.

LIČNA MOĆ I ODGOVORNOST – NVO podstiču sebe i druge na iniciranje i korištenje svoje lične moći i odgovornosti u razmatranju i rješavanju problema u društvu.

UVAŽAVANJE RAZLIKA – NVO se zalažu za poštovanje ličnosti i dostojanstva svakog čovjeka i za uvažavanje svih različitosti.

SAMOORGANIZOVANJE - Oblik i način svog rada NVO baziraju na samorganizovanju građanki i građana u cilju zadovoljenja njihovih interesa i potreba.

POŠTOVANJE ORGANIZACIJSKIH RAZLIKA - Puna je sloboda u izboru načina i oblika organizovanja i djelovanja radi ostvarenja potreba građanki i građana i ostvarenja društvenih promjena.

TRAJNO UČENJE - Svoj rad NVO baziraju na ličnim iskustvima, uz međusobnu razmjenu, savjetovanje i saradnju, kao i na iskustvima drugih NVO koje slijede slične vrijednosti, poput naših, širom svijeta uz stalno preispitivanje i poboljšavanje našeg rada i naših aktivnosti.

MASOVNI MEDIJI – OČI GRAĐANSKOG DRUŠTVA

Mediji predstavljaju vrlo značajnu odrednicu međuljudske komunikacije, gotovo najznačajniji vid komunikacije pojedinca i društva u cjelini.

Sam termin „mediji“ potiče od latinske riječi *medium*, što znači - u sredini. U upotrebi je i pojam „masmediji“ kojim se označava sredstvo za komunikaciju masa. Masovni mediji obuhvataju različite oblike komunikacije poput televizije, novina, časopisa, radija, filmova, reklamnih oglasa, video igara, CD-ova, itd. Nazivamo ih masovnim, jer dopiru do publike koja obuhvata izuzetno veliki broj ljudi. Zato ih ponekad nazivamo i masovnim komunikacijama.

Dnevne novine - Jeftina dnevna štampa prvi put se pojavila u SAD-u. U Njujorku i drugim većim američkim gradovima počele su da izlaze novine koje su se prodavale po cijeni od jednog centa. Pojava jeftinih dnevnih listova dovela je, od 19. vijeka, do masovne rasprostranjenosti štampe.

Na prelomu između dva vijeka pojavila su se dva prestižna dnevna lista, "New York Times" (Njujork Tajms) i londonski "Times" (Tajms). Kasnije se većina najuticajnijih dnevnih listova u drugim zemljama ugledala na ova dva lista. Ovakvi dnevni listovi postali su tokom vremena udarna politička snaga i to su ostali do današnjih dana. Njihov uticaj smanjio se pojavom radija, bioskopa i – što je najvažnije – televizije. Statistike pokazuju da je u Evropi, od početka osamdesetih godina dvadesetog vijeka, broj ljudi koji čitaju dnevne novine u stalnom opadanju.

Televizija - Osim pojave interneta, sve veći uticaj televizije vjerovatno predstavlja najvažniji događaj u razvoju medija u poslednjih pedeset godina. Ukoliko se tekući trend gledanja televizije nastavi, dijete koje je danas rođeno, kada napuni osamdeset godina provodiće više vremena pred televizorom, nego u bilo kojoj drugoj aktivnosti, izuzev spavanja. Danas praktično svako domaćinstvo posjeduje televizor. U Velikoj Britaniji, televizor je prosječno uključen između pet i šest sati dnevno. Situacija je slična i u ostalim evropskim zemljama.

Ako televizija ne prikaže neki događaj, on se nije ni dogodio za javnost, pa tako mnogi događaji kasne sa svojim početkom, sve dok ne stignu kamere. To na pravi način ilustruje značaj televizije u današnjem društvu.

Internet - Do ranih devedesetih, mnogi stručnjaci iz oblasti industrije kompjutera smatrali su da je period vladavine personalnih računara završen. Polako im je postajalo jasno da budućnost ne leži u pojedinačnim kompjuterima, nego u globalnom sistemu međusobno povezanih računara – internetu. Iako mnogi korisnici kompjutera tada toga nisu bili svjesni, kompjuter je ubrzo postao mjesto sa kojeg se moglo pristupiti dešavanjima u cijelom svijetu preko mreže koja se prostire širom planete.

Takozvano „on-line“ (on lajn) novinarstvo u budućnosti će privući veliki broj gledalaca, slušalaca i čitalaca, i time proizvesti konkurenciju među sajtovima i borbu za privlačenje korisnika. Elektronske novine ne znače samo ukidanje papira,

troškova štampanja i sl., već i širenje granica ljudskih sloboda, jer će nestajanjem finansijske zavisnosti doći do formiranja slobodnog građanskog mnjenja.

Javni servis - Vrlo je značajno reći nešto o vidu transformacije državnih medija u tzv. javne servise, što je slučaj i sa Radio-televizijom Crne Gore. Poseban značaj ovog procesa leži u činjenici da se transformacijom mediji žele odvojiti od državnih struktura, kada je kontrola u pitanju, i na upravljanje povjeriti građanskom društvu. Jasno je da u društvima u tranziciji ovo nije lak zadatak, što je pokazao i proces transformacije crnogorske radio-televizije posebno zbog nedorečenosti procedure imenovanje članova savjeta.

Javni servis predstavlja značajan iskorak u pravcu depolitizacije medija i medijskog usmjerenja ka istinskim građanskim potrebama. Međutim, važno je voditi računa da se izbjegniju razni mogući vidovi zloupotrebe ovog procesa.

Društvena odgovornost medija – osnova je kvalitetnog i objektivnog izvještavanja. Dakle, svaki medij mora biti svjestan svoje uloge u društvu, uticaja na javnost, a samim tim svog značaja u kreiranju stavova javnog mnjenja. Jasno je koliko mediji utiču na kreiranje stava javnosti o raznim problemima i pitanjima, te koliko mogu usmjeravati osjećaj javnosti za određene događaje. Ukoliko postoji zloupotreba medija, to se značajno mora odraziti i na stav javnog mnjenja, a ponekad i na periodičnu sudbinu društva u cjelini. Jasan primjer je zloupotreba državne televizije u periodu poslednjih ratnih dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije, kada je ovaj medij, koji je u tom periodu imao monopol na polju elektronskih medija u Crnoj Gori, kreirao stavove koji su odgovarali tadašnjoj državnoj politici, a koji su bili ispunjeni ksenofobijom, mržnjom i netolerancijom. Posledice su bile i jesu očigledne. Pomenuli smo sijanje mržnje, odnosno tzv. govor mržnje koji predstavlja značajnu osnovu razvijanja netolerancije u društvu, međunacionalne, međuvjerske nesloge, nesklada i mržnje među različitim etničkim skupinama. Ova kategorija je itekako karakterisala rad državnih medija u Crnoj Gori, posebno krajem prošlog stoljeća, i bila bitan faktor razvijanja i podsticanja nedemokratskih, ratnih, šovinističkih struktura u našem društvu.

Dakle, televizija, odnosno javni servis, mora biti pod kontrolom civilnog sektora, a na usluzi građanima. Mora svoj program kreirati shodno potrebama građana i njihovim željama, posebno vodeći računa o izuzetno značajnoj *edukativnoj ulozi* koju ovaj medij ima. Ova uloga televizije, kao masovnog medija, je jedna od najznačajnijih i uvijek mora biti u prvom planu.

LOKALNA SAMOUPRAVA

Govoreći o građanskim potrebama, servisiranju tih potreba od strane državnog aparata, prvo, i građaninu najbliže mjesto zauzima lokalna samouprava. Lokalna samouprava je pravo i osposobljenost građana i organa lokalne samouprave da u granicama zakona uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva. Samo ona lokalna vlast sa stvarnim odgovornostima i ovlašćenjima može obezbijediti upravu koja će biti efikasna, uspješna i bliska građanima.

Lokalna vlast treba da bude nezavisna u odnosu na centralnu-državnu vlast i da se u toj relaciji uspostavlja partnersvo i saradnja u interesu građana. Na ovoj prvoj, i najvažnijoj, stepenici ostvarivanja svojih prava građani treba da shvate što čini slobodu koju imaju, koja prava dobijaju, koje mogućnosti i izbore imaju, na koji način ih sami mogu ostvariti i na kraju koje beneficije, dobrobit i korist mogu imati od lokalne vlasti. Svijest građana o svojim pravima na nivou lokalne zajednice, svijest o tome da o pitanjima lokalne zajednice oni suvereno odlučuju, a u ustavnim i zakonskim okvirima, predstavlja osnov za razvoj lokalne demokratije, osnov iskrenog partnerskog odnosa između građana i lokalnih vlasti. Bez snažne lokalne vlasti zasnovane na partnerstvu sa svojim građanima nema ni demokratije.

Oblast funkcionisanja lokalne samouprave je u Crnoj Gori regulisana Zakonom o lokalnoj samoupravi, a na lokalnom nivou Statutom i drugim opštim aktima. Treba napomenuti da je ova oblast regulisana i Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi koja propisuje minimum standarda u ovoj oblasti.

Neke od nadležnosti lokalne samouprave: izgradnja i održavanje lokalnih ulica i puteva, javnog transporta i saobraćaja na svojoj teritoriji, dovod vode, gasa, električne i drugih vidova energije, čišćenje i održavanje životne sredine, snadbijevanje građana prehrambenim proizvodima i drugom robom, rad socijalnih službi i pružanje socijalnih usluga, izgradnja i održavanje vrtića, škola, biblioteka i zdravstvenih ustanova i briga o tim ustanovama, izgradnja i održavanja stambenih objekata, prostorno i urbano planiranje, izgradnja i održavanje terena i objekata za sport i rekreaciju, zapošljavanje, održavanje javnog reda i mira, kao i briga o ekonomskom razvoju.

Lokalna samouprava predstavlja relaciju koja omogućava aktivno učešće građana u svim pitanjima koja su u njenoj nadležnosti i to neposredno ili stvarajući organe koji se bave tim pitanjima (posredno), pa shodno tome može se reći da postoji neposredna i posredna lokalna samouprava.

- Neposredna lokalna samouprava znači da svi punoljetni građani na skupu (zbor, skupština, itd.) mogu direktno odlučivati o navedenim pitanjima i problemima.

- Posredna lokalna samouprava predstavlja organe vlasti izabrane na slobodnim neposrednim izborima kojima su građani povjerovali vršenje ovih poslova na određeni period.

Oblici neposrednog učešća građana u izjašnjavanju i odlučivanju su: inicijativa, građanska inicijativa, zbor građana, referendum (mjesni i opštinski) i drugi oblici izjašnjavanja i odlučivanja utvrđeni statutom lokalne samouprave.

Inicijativa - građani imaju pravo da pokrenu inicijativu pred nadležnim organima radi razmatranja i odlučivanja o određenim pitanjima od interesa za lokalno stanovništvo.

Građanska inicijativa - građani imaju pravo na građansku inicijativu kojom se predlaže donošenje ili promjena akata kojim se uređuju značajna pitanja iz nadležnosti lokalne samouprave.

Zbor građana - zbor građana, većinom glasova prisutnih građana, usvaja zahtjeve i predloge i upućuje ih nadležnom organu.

Mjesni referendum - na mjesnom referendumu građani sa dijela teritorije opštine se izjašnjavaju o pitanjima iz nadležnosti lokalne samouprave.

Opštinski referendum - se može raspisati radi prethodnog izjašnjavanja građana na teritoriji opštine o pojedinim pitanjima iz nadležnosti lokalne samouprave.

Pored oblika neposrednog odlučivanja i izjašnjavanja, građani mogu učestvovati u ostvarivanju lokalne samouprave i putem peticija, prijedloga i žalbi, a u skladu sa statutom opštine.

U kontekstu odnosa lokalne samouprave i građanina posebno je značajno da građanin uvijek radi na očuvanju i unaprijeđenju prava koja ima. Organi lokalne uprave dužni su da obezbijede knjigu utisaka i sanduče za primjedbe, prijedloge i pritužbe, prijem kod starješine organa radi saopštavanja primjedbi ili prigovora na rad organa ili na nepravilan odnos službenika.

Organi lokalne samouprave su: Skupština, predstavnički organ građana opštine, i Predsjednik opštine, izvršni organ opštine.

MJESNA SAMOUPRAVA - predstavlja značajan segment organizacione strukture lokalne samouprave. U mjesnoj zajednici građani odlučuju i učestvuju u odlučivanju o ostvarivanju lokalnih potreba i interesa u oblastima: uređivanja naselja, stanovanja, zaštite potrošača, kulture, fizičke kulture, zaštite i unapređenja životne sredine, kao i drugim oblastima života i rada, u skladu sa statutom.

PRIJESTONICA

Saradnja vlasti i političke javnosti s jedne, i civilnog društva s druge strane, sve je izraženija u oblasti zakonodavne politike. Lokalni parlamenti, odnosno skupštine opština, često donese obavezujuće i neobavezujuće akte inicirane od strane lokalnih nevladinih organizacija. Državni parlament, je takođe, usvojio nekoliko važnih zakona i deklaracija kojima je unaprijeđen društveno-ekonomski ambijent i briga o životnoj sredini.

Ovom prilikom želimo podsjetiti javnost na doprinos NVO sektora i ohrabriti nastojanje da se značaj, mjesto i uloga Cetinja, uredi kvalitetnim, poštenim i djelotvornim Zakonom o Prijestonici.

Cetinje je prema Ustavu zvanična Prijestonica Republike Crne Gore i njen istorijski, kulturni i duhovni centar, a i posebna jedinica lokalne samouprave.

Dosadašnja zakonska rješenja nijesu odgovarajuće njegovala prepoznatljivu posebnost Cetinja. Juna i jula 2002. godine ugledni cetinjski advokat pokojni Ilija Sidža Stojanović i Aleksandar Saša Zeković osmislili su svoju verziju Zakona o Prijestonici koja je postala materijal Radne grupe koja je krajem avgusta 2002. godine u Bečićima osmislila finalnu radnu verziju. Radnu grupu činili su predstavnici Ministarstva pravde i Republičkog Sekretarijata za zakonodavstvo, predstavnik podgoričke kancelarije OEBS-a, delegacija Skupštine Prijestonice na čelu sa tadašnjim gradonačelnikom g. M.Vujovićem i već pomenuti predstavnici NVO kluba Građanska kuća.

NVO verzija Zakona između ostalog predložio je i sljedeća rješenja:

- Javna priznanja Prijestonice su: proglašenje počasnim građaninom, Nagrada i Medalja Prijestonice i Pokroviteljstvo;
- S'obzirom da je Cetinje Prijestonica svih građana Crne Gore prijedloženo je da se tekst, svečanog i protokolarnog, pečata Prijestonice ispisuje na službenom jeziku kao i na jezicima nacionalnih manjina koje tradicionalno žive u Republici Crnoj Gori.
- U Prijestonici je rezidencija Predsjednika Republike Crne Gore. Takođe, u Cetinju, mogu imati sjedište i diplomatsko-konzularna i druga strana predstavništva i međunarodne organizacije, uz napomenom da pažnju o ovoj mogućnosti vodi zajednički organ Vlade Republike Crne Gore i Prijestonice kao i Senat Prijestonice.
- Skupština i Vlada Republike Crne Gore, u razumnom roku, odredit će da sjedišta pojedinih javnih, naučnih i kulturnih institucija i pojedinih državnih organa, odnosno pojedinih ministarstava, drugih organa uprave i agencija bude u Prijestonici.
- U Prijestonici je sjedište Skupštine Republike Crne Gore.

- Na Radnoj grupi postignuta je puna saglasnost oko prijedloženog rješenja u vezi dopunskog finansiranja Prijestonice iz državnog Budžeta. Usvojen je prijedlog da se određeni broj godina, kao mjera afirmativne akcije, zbog višedecenijskog državnog, ekonomskog, kulturnog i infrastrukturnog zapostavljanja Cetinja, zbog gubitka statusa glavnog grada, izdvaja 1,5% sredstava iz Budžeta Republike Crne Gore. Navedena sredstva, uz zajednički nadzor Vlade i Prijestonice, koristila bi se samo za razvojne programe i projekte.
- Organi Prijestonice su Skupština, Predsjednik i Senat Prijestonice, pri čemu se u samom tekstu prijedloga zakona Skupština definiše kao predstavnički organ „građana i građanki Prijestonice“. Senat, kao počasno i savjetodavno tijelo, prema odluci predsjednika Prijestonice čine: predsjednik Prijestonice, predsjednik Skupštine Prijestonice, izaslanici predsjednika Republike, Skupštine i Vlade Republike Crne Gore, izaslanici predsjednika akademija nauka u Crnoj Gori, izaslanik rektora Univerziteta Crne Gore, potomak kraljevske kuće Petrović Njegoš, predstavnik vjerskih zajednica aktivnih u Crnoj Gori i predstavnik asocijacije nevladinih udruženja Prijestonice.
- Konstituisanje počasne Prijestoničke garde koja će paradno i svečarski biti prisutna na ceremonijama prilikom državnih, i praznika Prijestonice, uz svakodnevno prisustvo ispred rezidencije predsjednika Republike i kabineta predsjednika Prijestonice.
- NVO prijedlog posebno je tretirao odnose i saradnju Republike i Prijestonice, vodeći se iskustvima drugih evropskih prijestonica. Briga države i prijestonice zajednička je, obično u oblastima, čistoće i komunalnih djelatnosti, javnog prijevoza, napajanja električnom enegrijom i javne rasvjete, obezbijedenja uslova za smještaj domaćih institucija i međunarodnih predstavništava. Ciljevi, uslovi i oblici saradnje, kao i međusobna prava i obaveze u rješavanju pitanja od zajedničkog interesa, uređuju se posebnim sporazumom između Prijestonice i Vlade Republike Crne Gore. U cilju efikasnijeg rješavanja pitanja od zajedničkog interesa organi Prijestonice i Vlade Republike Crne Gore osnivaju zajednički tijelo pod imenom Zajednički savjet koji donosi odluke, zaključke i preporuke. Savjet čine predsjednik Prijestonice i predsjednik Vlade kao i po tri lica koja oni imenuju. Savjetom naizmjenično predsjedavaju, po pola godine, predsjednik Prijestonice i predsjednik Vlade Republike Crne Gore.

KORUPCIJA – PRIJETNJA DEMOKRATIJI

Tranziciju zemalja gotovo po pravilu prati pojačana korupcija. To naravno ne znači da su ekonomski i demokratski razvijene zemlje oslobođene korupcije, ali je kod njih nivo korumpiranosti veoma nizak. Snaga demokratije upravo se ogleda u tome da se ova negativna društvena pojava na vrijeme prepozna i da se vlast ponaša odgovorno i efikasno u preventivi korupcije i njezinom suzbijanju.

Korupcija je zloupotreba povjerene vlasti ili položaja zbog ličnog interesa. Korupcija je i „nesklad sa principom pristojnog odstojanja prema kome ni jedan osobni ili familijarni odnos ne bi trebalo da utiče na donošenje odluka, kako onih koji upravljaju nekim biznisom, tako i vladinih zvaničnika“. Korupcija narušava djelovanje tržišta, zakonsku građansku jednakost, vodi nezadovoljenju potreba najvećeg broja građana i masovnom siromaštvu. Za uspješno suzbijanje korupcije važna je identifikacija njenih uzroka i njihovo iskorijenjivanje – važno je znati motive, kako potencijalnih podmićivača, tako i onih koji su podložni korupciji. Korupciju podstiče politička i socijalna nestabilnost, nizak ekonomski standard i velike razlike, suprotnosti u društvu, niske plate javnih službenika ali i nedovoljna informisanost javnosti o pojavi i oblicima kao i pogubnim posljedicama korupcije.

Kada je riječ o korumpiranosti crnogorskog društva, građani, prema dosadašnjim istraživanjima, su mišljenja da su korupciji najpodložniji: finansijska policija, policija, zdravstvo, razne inspeksijske službe, sudstvo i tužilaštvo. Jednom riječu, sve značajne institucije države koje, u stvari, treba da predstavljaju najefikasnije subjekte borbe protiv korupcije. Povećana korupcija u društvu automatski znači slabljenje demokratskog autoriteta i kredibiliteta države kojoj u anti-korupcijskim inicijativama snažno pomažu mediji, nevladine organizacije i sami građani, koji treba prvijenstveno da su dobro informisani, da sami ne učestvuju i lično ne doprinose korupciji i da svaki njen primjer učine vidljivim. Posebno je važna uloga tzv. Watchdogs ili „psa čuvara“ subjekata, kontrolora i nadzornika važnih društvenih procesa, koji otkrivaju brojne nelegalnosti, ali nemaju ovlašćenja da ih otklone. National Integrity System ili Sistem nacionalne borbe protiv korupcije predstavlja sveobuhvatnu strategiju protiv korupcije u jednoj državi. To je hram čiji su temelji građani i društvene vrijednosti, a noseći stubovi legislativna i izvršna vlast, pravosuđe, javne službe, antikorupcijska tijela, mediji, nevladine organizacije, profitni sektor i međunarodna zajednica. Urušavanjem nekog od stubova sistema nacionalnog integriteta dolazi do propadanja vladavine zakona i onemogućavanja ekonomski i društveno održivog razvoja, odnosno unaprijeđenja kvaliteta života.

Izuzetno je važno da se postupak privatizacije privrede, i transfer vlasništva nad njom, obavi na zakonit, transparentan i pravedan način. Preporučujemo vam da pažljivo pratite procese privatizacije naših najvećih preduzeća, poslovanje firmi u kojima ste akcionari, raspravu koja se tom prilikom odvija, razmjenu argumenata i informacija između različitih ekspertskih grupa, menadžmenta, političkih partija, Vlade i NVO, te da na temelju svih saznanja formirate stav koji će vas sigurno opredijeliti na određeno činjenje.

POLICIJA – ŠTITI I SLUŽI GRAĐANE

Policija kao dio izvršne vlasti je organ primjene prava koji služi građanima i koji štiti građane.

Izuzetno je važno da policija i građani odnosno javnost izgrade otvorenu komunikaciju i povjerenje utemeljeno na bliskosti, poštovanju i razumijevanju. Sastav efikasne policijske službe treba da održava ukupnu raznolikost stanovništva (u geografskom, polnom, etničkom i vjerskom smislu).

Već smo govorili o demokratiji, vladavini prava i poštovanju ljudska prava. Policiju upravo treba doživjeti kao sredstvo garanta i razvijanja ovih vodećih društvenih vrijednosti. Znači, policija je zadužena za zaštitu građana, njihovih prava i sloboda, za održavanje javnog reda i mira, spriječavanje i otkrivanje krivičnih djela, a često i za pružanje pomoći u vanrednim situacijama svih vrsta.

Policiji su, kao javnoj službi građana, obezbijedena dovoljna prava i ovlašćenja kako bi njeni pripadnici efikasno izvršavali svoje dužnosti i zadatke, poštujući zakonitost, pravilnu i razumnu mjeru (hapšenje, pritvor, korišćenje sile i vatrenog oružja, pretres...). Priznati međunarodni ekspert Cees de Rover kaže „Od policije se očekuje da bude u stanju da pravi razliku između bezbrojnih nijansi sivog, a ne da jednostavno sve svodi na crno ili bijelo, ispravno ili pogrešno“.

Pripadnici policije moraju biti u potpunosti svjesni značaja i prirode svog posla i sopstvene odgovornosti za ugled profesije i službe, koja se često naziva i „lice društva“. Pojedinačni primjeri nepravilnog korišćenja prava i ovlašćenja (pretjerana upotreba sile, mučenje i drugi nehumani postupci, korupcija) stvaraju opštu, negativnu, sliku o kompletnom policijskom servisu.

Samovoljno, diskriminatorno i nezakonito postupanje ruši ugled, kredibilitet i povjerenje policije u društvu, kome služi i koje štite.

Policajac, koji nije ništa drugo do građanin u uniformi, svoje dužnosti treba da obavlja kako bi poštovao i štitiio ljudsko dostojanstvo i ljudska prava svih lica.

Izuzetno je važno da se i građani prema „građanima u uniformi“ ophode takođe etički, odgovorno, korektno i dobronamjerno, uvažavajući njegovo dostojanstvo i profesiju.

Preporučujemo da prijavite svako nezakonito i nehumano postupanje i ponašanje nekog pripadnika policije.

Na putu izgradnje moderne i demokratske crnogorske države, uporedo sa jačanjem i razvojem efikasnih, dobro obučениh i opremljenih policijskih snaga, kontinuirano obrazovanje njenih pripadnika o ljudskim pravima se tretira kao nacionalni prioritet. Na procesu obrazovanja i obnavljanja znanja pripadnika policije danas zajednički rade Vlada, Ministarstvo unutrašnjih poslova, NVO sektor, mediji i međunarodna zajednica.

RAVNOPRAVNOST POLOVA

Veoma je važno da se ravnopravnost polova, koja znači jednaku zastupljenost, moć i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života, prihvati kao bitno obilježje demokratskog i građanskog društva.

Naše društvo je već nekoliko godina u procesu potpune revizije dosadašnjeg položaja polova, kojeg je karakterisala tradicija, nasljeđe prošlosti i gotovo potpuna diskriminacija i neravnopravnost žena.

Ravnopravnost polova obogaćuje demokratiju i obezbjeđuje bolje funkcionisanje demokratskog sistema, vodi boljem upravljanju i donošenju kvalitetnijih odluka, obezbjeđuje ravnopravnu participaciju žena i muškaraca u obavljanju raznih poslova, omogućava kompletno iskorišćavanje ljudskih resursa, podstiče socijalnu integraciju, omogućava jednaku raspodjelu ekonomske i političke moći između žena i muškaraca. Važno je da muškraci, posebno oni koji donose odluke i imaju ekonomsku i političku moć, doprinesu unaprijeđenju položaja žena do potpune jednakosti. Izuzetno je važno da se proces potpunog balansiranja položaja oba pola odvija na ličnom, familijarnom i društvenom planu, čime zaključujemo da je posebna uloga države (u razvijanju političke volje i nacionalne politike za ravnopravnost polova) ali i društva, odnosno nas kao građana. U tom pogledu značajno je da svi doprinesemo usklađivanju familijarnih obaveza sa političkim i profesionalnim životom odnosno redefinisaju familijarnih i kućnih poslova sa ravnopravnom i djelotvornom odgovornošću oba pola.

Crna Gora je pristupila razvijanju nacionalne politike jednakosti polova, kroz osnivanje Vladine kancelarije za ravnopravnost polova koja zajedno sa parlamentarnim strukturama, organizacijama za ženska prava i medijima treba da obezbijedi potrebnu klimu i infrastrukturu za odgovarajuće učešće žena u odlučivanju. Na državnom Univerzitetu otvorene su i studije o rodnoj ravnopravnosti.

Izuzetno je važno da se inicijative za ravnopravnost polova razviju na lokalnom nivou. Skupština Prijestonice prva je lokalna samouprava u Crnoj Gori koja je na inicijativu ženskih aktivistkinja usvojila „Žensku deklaraciju“, dokument o ravnopravnosti polova.

BEZ BARIJERA

Smatramo potrebnim da ovdje ukažemo i na neophodnost otvorene komunikacije i pružanja istinske građanske podrške procesu socijalne integracije lica sa hendikepom, kao i na potrebu da konačno usvojimo i koristimo ispravne termine.

Umjesto „invalidi“ ili „invalidna lica“ (potpuno pogrešni i neadekvatni termini, jer ne treba ljude oslovljavati prema dijagnozi) pravilno je koristiti termine „lica sa hendikepom“ ili „lica sa invaliditetom“. Pogrešno je koristiti i termin „lica sa posebnim potrebama“, jer se ne radi o nekim posebnim potrebama koje nemaju i druga lica, već o zadovoljenju potreba, sa ili bez tuđe pomoći.

Termini „nesposobni“, „slijepi“, „nepokretni“..., takođe su neodgovarajući, diskriminatorni i uvrijedljivi. Tako umjesto distrofičar ili paraplegičar pravilno je reći osoba sa distrofijom ili paraplegijom, umjesto „vezan je za invladiska kolica“, ili „ona je u kolicima“ pravilno je reći „on ili ona je korisnik/ca invalidskih kolica“, umjesto „gluvi / slijepi“ pravilno je reći „osobe sa oštećenjem sluha ili vida“.

Na žalost u društvu je izraženo mnoštvo predrasuda kada je riječ o licima sa hendikepom („rijetko su srećne“, „preosjetljive su“, „manje su vrijedne ličnosti“, „ona zaslužuju naše sažaljenje“, „nemaju potrebu za seksom ili ljubavlju“...), što se dalje nastavlja njihovom društvenom marginalizacijom i čestom diskriminacijom.

Otklanjanjem barijera (zakonskih, socijalnih, psiholoških, arhitektonskih) podstiče se socijalna integracija osoba sa invaliditetom i istima omogućava samostalnija, kvalitetnija i aktivnija participacija u svim sferama života.

Konačno, potrebno nam je društvo bez barijera, u kojem će svako moći razviti svoj građanski aktivizam.

ANTIMILITARIZAM – TEMELJ GRAĐANSKOG DRUŠTVA

Pravo na prigovor savjesti pripada temeljnim ljudskim pravima i znači odbijanje služenja vojnog roka iz ličnih, kulturnih, političkih, civilizacijskih, vjerskih, filozofskih, moralnih i bilo kojih drugih razloga savjesti. Garantovano je ustavnim dokumentima i potvrđeno međunarodnim dokumentima. Potencijalni razlozi za pozivanje na prigovor savjesti odnosno za odbijanje služenja vojnog roka: „trošenje nekoliko mjeseci“ sopstvenog života na racionalniji, kvalitetniji i svakako ozbiljniji način; slobodno raspolaganje svojim životom, tijelom i vremenom; lično dostojanstvo; pametnije trošenje novaca prikupljenih od poreskih obveznika; odbojnost prema oružju, uniformi i ratovanju; poštovanje tuđih života. Civilna služba je, kao i vojna, služba državi u koju se upućuju prigovarači savjesti i koja se obavlja u organizacijama koje su od javnog interesa i opšteg dobra. U strahu da bi redovna popuna vojske ljudstvom mogla biti dovedena u pitanje i u želji da sačuvaju decenijske privilegije i moći, najveću opstrukciju afirmaciji prigovora savjesti čine vojne strukture i dio političke elite. Ovdje želimo promovisati naše zalaganje da u svakom društvu, uključujući i crnogorsko, trebada bude što veći broj građana sasvim neopredijeljenih i nesposobnih za učešće u bilo kojem ratu. Želimo da takvih bude što više, i da se Crna Gora, od ratničke prepoznatljivosti, transformiše u državu mira, hrabrih i odvažnih neratnika. Crna Gora, s'obzirom na društveno-ekonomske i političke prilike, velika stradanja i ozbiljna kršenja ljudskih prava njenih podanika tokom istorije, svjesna nasilja, ratnih zločina i svog ranijeg nerazumnog ratničkog duha, uz uvažavanje globalnih savremenih kretanja treba da prihvati i razvija antimilitarizam, temelj građanskog društva, kao svoju nacionalnu bezbjednosnu strategiju. Naša je preporuka da Crna Gora kroz donošenje novog Ustava konačno ukine vojsku. Ako, kojim slučajem, Crna Gora zadrži vojsku onda prvijenstveno treba ukinuti opštu vojnu obavezu, a vojni servis razvijati na profesionalan, odgovoran i kontrolisan način. Postojeća vojska – njeno istorijsko-razvojno utemeljenje, koncept i starješinski sastav – ne pruža ni elementarnu sigurnost onima koji joj služe, kao ni onima zbog čije sigurnosti navodno postoji. Česti su incidenti, od kojih se neki u javnosti doživljavaju i kao teški zločini nad građanima na odsluženju vojnog roka. Haos u vojsci, koji se već godinama toleriše, nije spriječio vojni vrh da se opredijeli za zadiranje u već stečena prava prigovorača savjesti i civilnu službu stavi pod potpunu vojnu kontrolu, koju i dalje karakteriše neokomunistička, i prije svega snažna nacionalno-ideološka isključivost. Pozivamo crnogorske državljane koji su u vojnoj obavezi da ne služe vojsku sve do trenutka dok vlasti ne obezbijede, kvalitetne i životno bezbjedne uslove za one kojima je bliži klasični vojni rok, odnosno civilnu službu u skladu sa regionalnim i evropskim iskustvima, onima koji se pozovu na prigovor savjesti. Sve do stvaranja takvih uslova i prilika crnogorski parlament ima višestruku obavezu donošenja zakona o amnestiji, a predsjednik Republike moralnu obavezu potpisivanja odluka o pomilovanju svih lica koji se gone zbog izbjegavanja služenja vojne obaveze. Pažnji preporučujemo publikaciju: „Prigovor savjesti i civilna služba u Crnoj Gori“, grupe autora.

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Suočavanje s prošlošću je prioritetni zadatak društva u tranziciji, poput našeg i ne treba da je rezultat trenutnih sukoba političkih elita, već odgovorno i iskreno opredjeljenje cijelog društva.

Izgradnja održive demokratije, obnavljanje međuljudskog i međuetničkog povjerenja, obnavljanje unutrašnje, uz razvijanje regionalnih i drugih integracija, prevazilaženje nasljeđa prošlosti i odbacivanje hipoteke kolektivne odgovornosti, nije moguće bez istinskog suočavanja s prošlošću. Ovaj process, koji je prvijenstveno otpočeo radom civilnog društva, zahvaljujući nezavisnim medijima i objektivnim istraživanjima, te nalazima nevladinih organizacija, snažan je podstrek dobio osnivanjem Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i procesuiranjem pred domaćim sudovima (www.un.org/icty/index-b.html). Predstavićemo neke od mjera suočavanja s prošlošću.

DENACIFIKACIJA I LUSTRACIJA DOPRINOS SNAŽENJU DEMOKRATSKOG I GRAĐANSKOG DRUŠTVA

Denacifikacija znači potpuno uništenje nacističke ideologije i raskid sa nazadnom prošlošću jednog naroda i jedne države u smislu spriječavanja nacista da ugrožavaju demokratiju, demokratske procese i demokratsku stabilnost. „To je institucionalna mjera očišćenja prihvaćena s namjerom uspostavljanja temelja tržišne privrede i demokratskog uređenja“.

Riječ je o relativno mladom procesu koji je u Evropi, po prvi put, utemeljen dogovorom saveznika iz Drugog svjetskog rata na mirovnim konferencijama. Tom procesu morao je biti podvrgnut „svaki njemački i austrijski državljanin stariji od 18 godina, u pravcu njegove građanske rehabilitacije. Mjere denacifikacije pomogle su brzu transformaciju postnacističke Njemačke u demokratsku državu“.

Denacifikacija, koju karakteriše masovnost i ekspeditivnost, predstavlja sistem mjera za suzbijanje fašističke ideologije i odstranjivanje iz javnog i društvenog života onih elemenata koji vode do uspostave fašizma i nacizma. Procesu denacifikacije mora biti podvrgnut svaki agresivni nacionalizam koji pretenduje na tuđe teritorije i tuđi identitet, to jeste na nečiju državnost i/ili kulturu. Nacifikaciju karakteriše totalitarizam, sila, nasilje, prijetnje, izazivanje straha, ratne psihoze, ratovi. Nacifikacija je najveći neprijatelj građanske demokratije, slobode duha, ljudskih prava.

U našim prilikama denacifikacija znači pripremanje uslova za rekonstrukciju crnogorskog života na demokratskim temeljima, uz eliminisanje nacističkih i fašističkih elemenata i njihovog uticaja na društveno-ekonomski i politički život. Radi se o potrebnom i poželjnom procesu čijim, što skorijim okončanjem, ćemo istinski ući u period napretka i razvoja. Denacifikaciju treba doživjeti kao važan preduslov za istinsko zaživljavanje i utemeljenje demokratije i proces stvaranja uslova za njen razvoj. U Crnoj Gori denacifikacija, prije svega,

znači raskid sa velikodržavnim projektima. Pojedini domaći i strani autori, posebno konzervativci i desničari, denacifikaciju ocjenjuju kao „sramoćenje i poniženje naroda“.

Denacifikacija treba da proizvede konačnu i potpunu ravnopravnost svih vjera i nacija i učini sve političke opcije legalnim i legitimnim. Denacifikacija znači sekularizaciju društva u cjelini, odnosno doprinos jačanju građanskog društva koje zrači pluralizmom i nacionalnom, vjerskom i političkom tolerancijom.

Lustracija, zajedno sa denacifikacijom, predstavljaju raspoložive mjere suočavanja s prošlošću. Lustracija kao tranzicioni proces očišćenja „teži da se sudu javnosti izlože predstavnici ranijih režima kako bi se razvio psihološko-moralni proces kolektivnog očišćenja nacije zbog života u laži“ i za grijehe na koje ih je taj režim i prinudio. Lustracija polazi od toga da su građani bili žrtve, ali i saučesnici totalitarnih i nacionalističkih režima. Za razliku od psihološko-moralne komponente, lustracija na institucionalnom nivou znači diskvalifikaciju ili isključenje sa javnih funkcija vlasti svih oni koji su u ranijem sistemu, ili periodu, bili protivnici demokratije i ozbiljno doprinosili kršenju ljudskih prava. Ta lica se uklanjaju određeni vremenski period iz javnog života, s'obzirom da predstavljaju ozbiljnu prijetnju demokratiji, čime lustracija postaje zaštitna mjera kako bi se ta prijetnja i otklonila. Ona svakako nije kažnjavanje ili osveta već kako je rekao Vacval Klaus „proces okrenut budućnosti“. Među teoretičarima postoje dileme da li se lustracijom krši zagarantovano pravo na rad, da li ona znači krivičnu ili disciplinsku mjeru, da li je lustracija opravdana... Kao naš prilog toj diskusiji citiramo sudiju Ustavnog suda Republike Slovenije Franca Testena: „Vjerodostojnost djelovanja novog sistema parlamentarne demokratije može da bude dovedena u pitanje ako ključne funkcije u vlasti i njenim podsistemima obavljaju osobe koje su ove ili slične funkcije već obavljale u prethodnom sistemu, a na prelasku su se presvukle na sceni da bi u tom istom ili u drugim podsistemima djelovale kao nosioci nove, demokratske vlasti“.

I dalje je u Crnoj Gori otvoreno pitanje – koliko se znanih i neidentifikovanih nekadašnjih prekršioca ljudskih prava, nacionalista, saradnika i agenata političke policije, nalazi u strukturama vlasti, na državnom i lokalnom nivou. Ovu prijetnju su ozbiljno shvatile brojne države, shvatajući da tom okolnošću može biti ugrožen njihov istinski demokratski razvoj, pa su pristupile donošenju odgovarajućih akata – Češka, Slovačka, Mađarska, Njemačka, Slovenija, Litvanija, Letonija, Poljska. Kako zapaža ugledni slovenački pravnik Andraž Zidar „protokom vremena i završavanjem razdoblja tranzicije smanjuje se legitimitet lustracije, pa prema tome i mogućnost njenog uvođenja“, a mi bi dodali i mogućnost istinskog demokratskog preobražaja. Ideološki, komunizam je u Crnoj Gori zamijenjen nacifikacijom i velikodržavnim ambicijama, umjesto demokratijom i tržišnom ekonomijom. Stoga vam i kandidujemo za razmišljanje inicijativu da državni parlament, minimalno, putem deklaracije proglasi diskontinuitet Republike sa politikom kršenja ljudskih prava u prošlosti, u

komunističkoj i neposredno postkomunističkoj Crnoj Gori. Taj korak ne bio bio suviše bolan i ne bi podsticao inako ozbiljne i snažne crnogorske podjele.

REZOLUCIJA O MJERAMA ZA RAZGRADNJU NASLJEĐA BIVŠIH KOMUNISTIČKIH TOTALITARNIH SISTEMA

(Usvojena na 23. zasijedanju Parlamentarne Skupštine Savjeta Evrope 27. juna 1996 g.)

1. Nikako nije lako ponijeti se s nasljeđem bivših komunističkih totalitarnih sistema. Na nivou ustanova ovo nasljeđe uključuje (pretjeranu) centralizaciju, militarizaciju civilnih ustanova, birokratizaciju, monopolizaciju i prekomjerno regulisanje; kad je riječ o društvu, kreće se od kolektivizma i konformizma do slijepe poslušnosti i drugih totalitarnih obrazaca mišljenja. Teško je na ovim temeljima vaspostaviti civilizovanu, liberalnu državu, s vladavinom prava – upravo zato se stare strukture i načini mišljenja moraju razgraditi i prevazići.

2. Ciljevi procesa tranzicije su jasni: stvaranje pluralističkih demokratija, zasnovanih na vladavini prava i poštovanju ljudskih prava i različitosti. Načela supsidijarnosti, slobode izbora, jednakosti u prilikama, ekonomskog pluralizma i prozirnosti odlučivanja moraju igrati ulogu u tom procesu. Podjela vlasti, sloboda medija, zaštita privatne svojine i razvoj građanskog društva samo su neka od sredstava koja se mogu uipotrijebiti u dostizanju navedenih ciljeva, kao što su i decentralizacija, demilitarizacija, demonopolizacija i debirokratizacija.

3. Opasnosti neuspjele tranzicije su mnogostruke. U najboljem slučaju, vladace oligarhija umjesto demokratije, korupcija umjesto vladavine prava, a organizovani kriminal umjesto ljudskih prava. U najgorem, ishod će biti „baršunasta restauracija“ totalitarnog režima, ako ne i nasilna smjena mlade demokratije. U takvom, najgorem, slučaju, nova nedemokratska vlada veće zemlje može da predstavlja i međunarodnu prijetnju za svoje slabije susjede. Ključ za mirnu koegzistenciju i uspješnu tranziciju leži u postizanju osjetljive ravnoteže obezbjeđivanja pravde bez želje za osvetom.

4. Stoga demokratska država zasnovana na vladavini prava mora, razgrađujući nasljeđe bivših komunističkih totalitarnih sistema, primijeniti procesna sredstva koja takvoj državi i dolikuju. Ona ne može posegnuti ni za kakvim drugim sredstvima, jer onda ne bi bila nimalo bolja od totalitarnog režima koji razgrađuje. Demokratska država zasnovana na vladavini prava raspolaže dovoljnim sredstvima da osigura da stvar pravde bude zadovoljena i krivci kažnjeni – ona pak ne može i ne treba da povlađuje želji za osvetom umjesto pravdi. Namjesto toga, mora poštovati ljudska prava i osnovne slobode, kao što su pravo na pravedno postupanje i pravo da se bude saslušan, i mora ih primjenjivati čak i prema onim ljudima koji ih se, dok su bili na vlasti, nijesu pridržavali. Država zasnovana na vladavini prava može, takođe, da se odbrani od ponovnog uspona komunističke totalitarne opasnosti, jer raspolaže širokim sredstvima koja se ne sukobljavaju s ljudskim pravima i vladavinom prava, a utemeljena su na korišćenju kako krivičnog pravosuđa tako i upravnih mjera.

5. Skupština preporučuje državama članicama da razgrade nasljeđe bivših komunističkih totalitarnih sistema preuređenjem starih pravnih i institucionalnih poredaka, u postupku koji treba da bude zasnovan na načelima:

- a. demilitarizacije, kako bi se obezbijedilo da se militarizacija suštinski civilnih ustanova, kao što je postojanje vojnih zatvorskih službi ili vojnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, tipično za komunističke totalitarne sisteme, okonča;
- b. decentralizacije, posebno na lokalnom i regionalnom nivou i unutar državnih institucija;
- c. demonopolizacije i privatizacije, koje su bitne za izgradnju neke vrste tržišne privrede i pluralističkog društva;
- d. debirokratizacije, koja treba da umanjí komunističko totalitarno prekomjerno regulisanje i prenese moć s birokrata nazad na građane.

6. Ovaj proces mora da uključi proces izmjene mentaliteta (promjene u srcima i glavama), čiji osnovni cilj treba da bude da se ukloni strah od odgovornosti, a pored toga i nepoštovanje različitosti, ekstremni nacionalizam, netolerancija, rasizam i ksenofobija, koji su dio nasljeđa starih režima. Sve ovo treba da se zamijeni demokratskim vrijednostima, kao što su tolerancija, poštovanje različitosti, supsidijarnost i odgovornost za sopstvene radnje.

7. Skupština takođe preporučuje da se za krivična djela koja su izvršili pojedinci u vrijeme komunističkih totalitarnih režima goni i kažnjava po krivičnim zakonicima. Ako krivični zakon predviđa zastarjelost za neka djela, rok se može produžiti, pošto je riječ o procesnom, a ne materijalnom pitanju. Usvajanje i primjena retroaktivnih krivičnih zakona su, međutim, nedopustivi. S druge strane, suđenje i kažnjavanje lica za bilo koje činjenje ili nečinjenje koje u trenutku kada je izvršeno nije bilo propisano kao krivično djelo po nacionalnom pravu, ali se takvim smatralo po opštim pravnim načelima priznatim od civilizovanih naroda, jeste dopušteno. Povrh toga, kada je jedno lice očigledno počinilo djelo kojim se krše ljudska prava, tvrdnja da se postupalo po naredbi ne isključuje ni protivpravnost ni individualnu krivicu.

8. Skupština preporučuje da gonjenje krivičnih djela teče uporedo s rehabilitacijom ljudi osuđenih za navodne prestupe koji u civilizovanom društvu ne predstavljaju krivična djela i za koje su im bile izrečene nepravedne kazne. Ovim žrtvama totalitarne pravde trebalo bi, pored toga, dodijeliti i materijalnu nadoknadu, koja ne bi trebalo da bude (znatno) manja od nadoknade štete za nepravedno osuđene po važećem krivičnom zakoniku.

9. Skupština pozdravlja stavljanje dosijea tajnih službi na uvid javnosti u nekim bivšim komunističkim totalitarnim zemljama. Ona poziva sve odnosne zemlje da, na njihov zahtjev, omoguće zainteresovanim licima uvid u dosije koji su o njima vodile nekadašnje tajne službe.

10. Dalje, Skupština savjetuje da imovina, uključujući i crkvenu, koju je država protivzakonito ili nepravedno zaplijenila, nacionalizovana, konfiskovala ili izvršila drugi vid eksproprijacije za vrijeme vladavine komunističkog totalitarnog sistema bude vraćena njenim izvornim vlasnicima u cjelosti, ako je to izvodljivo

bez povrede prava sadašnjih vlasnika koji su stekli pravo svojine u dobroj vjeri ili prava zakupaca koji su zakupili imovinu u dobroj vjeri, i ako ne škodi napretku demokratskih reformi. U slučajevima kada to nije moguće, treba isplatiti pravičnu materijalnu naknadu. Zahtjevi i sporovi u vezi s pojedinačnim slučajevima povraćaja imovine treba da se rješavaju pred sudom.

11. Što se tiče postupanja s licima koja nijesu izvršila nikakva krivična djela za koja se može goniti u skladu sa stavom 7, ali koja su ipak zauzimala visoke položaje u bivšim totalitarnim komunističkim režimima i podržavala ih, Skupština konstatuje da su neke države našle za potrebno da pribjegu upravnim mjerama kao što su zakoni o lustraciji ili dekomunizaciji. Svrha ovih mjera je isključenje određenih lica iz vršenja vlasti ako im se ne može vjerovati da ta ovlašćenja vrše poštujući demokratska načela, jer nijesu pokazali svoju privrženost niti vjeru u njih u prošlosti i nemaju interesa ni pobuda da im se približe sada.

12. Skupština ističe da, uopšteno posmatrano, ove mjere mogu biti u skladu s demokratskom državom i vladavinom prava ako se ispune neki zahtjevi. Prvo, krivica se, sobzirom da je individualna prije nego kolektivna, mora dokazati u svakom pojedinom slučaju - time se naglašava potreba za individualnom, a nikako kolektivnom, primjenom lustracionih zakona. Drugo, pravo na odbranu, pretpostavka nevinosti dok se krivica ne dokaže i pravo na obraćanje nadležnom sudu moraju se zajamčiti. Osveta ne smije nikada biti cilj ovih mjera, niti bi trebalo dopustiti političku ili socijalnu zloupotrebu procesa lustracije, koji iz njih proističe. Svrha lustracije nije kažnjavanje ljudi čija se krivica pretpostavlja - to je zadatak tužilaca po krivičnom pravu - već zaštita novouspostavljenih demokratija.

13. Skupština stoga prijedlaže da se osigura da se lustracioni zakoni i slične upravne mjere usklade sa zahtjevima poretka utemeljenog na vladavini prava i usredsrijede na prijetnje osnovnim ljudskim pravima i procesu demokratizacije.

14. Dalje, Skupština smatra sa zapošljeni koji budu otpušteni po osnovu lustracionih zakona ne bi trebalo da, u načelu, izgube svoja ranije stečena prava na novčana davanja. U izuzetnim slučajevima, kada je vladajuća elita bivših režima sebi dodijelila veća penzijska prava od onih koja pripadaju stanovništvu, trebalo bi to svesti na uobičajenu mjeru.

15. Skupština preporučuje vlastima zainteresovanih zemalja da utvrde jesu li njihovi zakoni, drugi propisi i procesna pravila u skladu s načelima sadržanim u ovoj rezoluciji i izmijene ih, ako je potrebno. To bi pomoglo da se izbjegnu žalbe na ove postupke podnijete u skladu s kontrolnim mehanizmima Savjeta Evrope po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, nadzornom postupku Komiteta ministara ili skupštinskoj nadzornoj proceduri po Naredbi br., 508 (1995) o poštovanju obaveza i obećanja država članica.

16. Konačno, najjače jemstvo za razgradnju bivših komunističkih totalitarnih sistema jesu temeljne politilke, pravne i ekonomske promjene u odgovarajućim zemljama, usmjerene na stvaranje autentičnog demokratskog mentaliteta i politilke kulture. Skupština stoga poziva sve konsolidovane demokratije da unaprijede svoju pomoć i podršku nastajućim demokratijama u Evropi, naročito u pogledu podrške razvoju građanskog društva.

MALI GRAĐANSKI POJMOVNIK

A

Aklamacija – lat. Acclamare - što znači dovikivati; način glasanja prilikom odlučivanja, klicanjem, dovikivanjem, aplaudiranjem, kojim se izražava potpuno odobravanje i opšta saglasnost svih prisutnih.

Aktivno slušanje – preduslov uspješne komunikacije; znači slušati sa pažnjom i razumijevanjem; znači čuti ne samo ono što sagovornik zbori već i njegove potrebe, osjećaje, očekivanja.

Amandman – naziv za akt ili prijedlog za izmjenu i dopunu odnosno poboljšanje nekog ustavnog ili zakonskog rješenja.

Anketni odbor – ad hoc ili povremeno parlamentarno radno tijelo utemeljeno u cilju istraživanja i ispitivanja nekog pitanja koje je važno za određivanje institucije koja ga je osnovala.

Antisemitizam – prema Sartru to nije mišljenje, već strasna mržnja odnosno predrasuda; „U temelju antisemitizma je raščovječna osoba koja kao svoju životnu sudbinu bira neodgovornost nasilnika pokornog svome Vođi“; „Frustriranom čovjeku, bez sopstvenog identiteta, nesigurnom u svoju vrijednost, koji je preplavljen strahom od slobode“, smatra Sartr, nedostaje neko ko je njemu podređen, slab i nezaštićen i na kome može nekažnjeno da iskali svoju agresivnost i bijes. Antisemiti je životno potreban „neprijatelj“ koga sa strašću želi da proganja, maltretira i konačno uništi. Antisemiti potreban je Jevjrejin i da ne postoji on bi ga izmislio“.

Apartheid – sama riječ potiče iz jezika „afrikans“, a znači izdvajanje ili odvajanje i označava politički sistem koji je podržavao sveukupni razvoj na temelju odvajanje rasa; sistem rasne segregacije. Određeni nivo apartheida postoji u Crnoj Gori, kada je riječ o Romima.

Apstinencija – od latinske riječi abstinere/abstinentio - uzdržavanje, odustajanje, odvrćanje ili odricanje od nekih prava i mogućnosti. Izborna apstinencija predstavlja neizlazak birača na izbore.

„Ahilova peta“ – ovim izrazom označava se najosjetljivije mjesto neke osobe, strategije, aktivnosti ili institucije koje se ne može zaštititi od napada; Ahil je bio grčki ratnik kojeg prema mitu nije mogao niko povrijediti zbog toga što ga je majka po rođenju potopila u rijeku Stiks. Ipak njegova peta, za koju je držan, ostala je nenakvašena odnosno nezaštićena. Jedan vojnik, zahvaljujući Apolonovim instrukcijama smrtonosno je pogodio Ahila u petu.

Autonomija – mogućnost pojedinca, grupe, organizacije i institucije da u okruženju djeluju nezavisno.

B

Birački odbor - neposredno sprovodi glasanje na biračkom mjestu, obezbjeđuje pravilnost i tajnost glasanja, utvrđuje rezultate glasanja i stara se o održavanju reda na biračkom mjestu za vrijeme glasanja.

Biračko pravo - obuhvata prava građana: da biraju i da budu birani; da kandiduju i da budu kandidovani; da odlučuju o predloženim kandidatima i izbornim listama; da kandidatima javno postavljaju pitanja; da budu pravovremeno, istinito, potpuno i objektivno informisani o programima i aktivnostima podnosilaca izbornih lista i o kandidatima sa tih lista.

Birački spisak – evidencija o biračima; javna isprava, koja služi samo za izbore, u kojoj se vodi evidencija građana koji imaju biračko pravo.

C

Civilno društvo – okuplja građane oko zajedničkih vrijednosti, stvari i problema koji rade za dobrobit svoje zajednice; Jako civilno društvo obezbjeđuje demokratsku i pravedniju državu sa odgovornim upravljanjem; Civilno društvo je prije proces nego cilj koji podstiče stvaralačku dinamiku i sudjelovanje obezbjeđujući odgovarajući društveni razvoj sa vlašću ravnopravno podijeljenom između države, građana i profita.

G

Genocid – predstavljaju djela učinjena u namjeri uništenja neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe.

Gerrymandering – metod neposrednog, politički pristansnog, uticaja na izborni rezultat kroz promjene u izornoj geografiji, odnosno kroz podjelu na izborne jedinice koje se formiraju vodeći računa o koncentraciji birača naklonjenih određenom kandidatu ili listi; reorganizacija izbornih okruga ili jedinica da bi se dobila prednost na sljedećim izborima; termin iz američke izborne prakse. Ovom metodu sredinom 90-tih prošlog stoljeća pristupale su i tadašnje crnogorske vlasti.

Govor mržnje – svi oblici izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje utemeljene na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izrađenu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, izbjeglicama i osobama sa imigrantskim porijeklom. Izjave koje mogu da se shvate kao govor mržnje treba da se zabrane i odbace kad god se pojave. U borbi protiv govora mržnje mediji imaju posebno mjesto. Zaposleni u medijima treba da budu posebno obučeni za eliminisanje slučajnih izjava netolerancije.

Govor tijela – ili neverbalna komunikacija, predstavlja razmjenu informacija kroz mimiku, gestove i pokrete tijela; body languages.

Građanin – osoba koja shodno posjedovanju određenih prava i obaveza ima aktivan odnos prema drugim osobama i prema zajednici kojoj pripada. Aristotel je rekao „Građanin se ničim ne može bolje definisati nego učestvovanjem u vlasti“.

Građansko društvo – Prema D.Bitemu i K.Bojlu pojam građanskog društva se može posmatrati sa dva različita stajališta, „to je koncepcija ograničavanja uloge države, i drugo da se radi o mnoštvu nezavisnih žarišta samoorganizacije u društvu, preko kojih ljudi mogu da zajednički djelaju i

rješavaju svoje probleme, što može služiti kao mreža kanala javnog mnjenja i pritiska na vladu, ali i kao zaštita od pokušaja države da prekorači svoje granice“.

Građansko nadgledanje izbora – učešće nepristrasnih građana u posmatranju i izvještavanju o izbornom procesu i postupku. Doprinosi njegovoj transparentnosti i snaženju povjerenja građana u izbore. Slobodni i fer izbori predstavljaju osnovni preduslov demokratije. Posjetiti www.cemi.cg.yu.

Građansko obrazovanje – formalan i neformalan vid formiranja građanske ličnosti i svijesti koji unaprijeđuje demokratiju, toleranciju, razumijevanje, informisanost o pravima i slobodama, podstiče građanski aktivizam i participaciju u javnom životu i poslovima. Građansko obrazovanje je važno zato što pojedinac njegovim prihvatanjem odbacuje autoritarizam u porodici, školi, poslu, asocijacijama čiji je član, okruženju i na dobrom je putu da postane aktivni građanin sa izgrađenom odgovornošću za stanje društva kojem i sam pripada.

H

Himna Evrope – “Oda radosti” iz Beethovenove Devete simfonije, koju je adaptirao 1972.g., po nalogu Savjeta Evrope, kompozitora Herberta von Karajana. Od 1986. koristi se u EU. Himnu možete odslušati i snimiti sa adrese www.europa.eu.int/abc/symbols/anthem/sounds/anthem-96kbps.mp3.

Homofobija – društveni problem; načini ponižavanja ljudi zbog njihove seksualne orijentacije i izbora osjećanja, pri čemu mnogi vjeruju da je seksualni kontakt između dva muškarca „bolestan i nemoralan“, a seksualni kontakt među ženama ne samo „bolestan i nemoralan“, već i „nepostojeći ili nemoguć“; Oblici ispoljavanja homofobije su: personalna (lična predrasuda da su lezbejke, homoseksualci i biseksualci „griješni, nemoralni, bolesni, inferiorni u odnosu na heteroseksualce ili nepotpuni muškarci i žene“), koja se manifestuje osjećajima nelagode, nesviđanja, mržnje, straha i gađenja prema istopolnoj seksualnoj orijentaciji; može se prepoznati i kod lica koja jesu homo ili biseksualne orijentacije kod kojih samoprihvatanje ide teško, međupersonalna (individualno ponašanje utemeljeno na personalnoj homofobiji); mržnja ili nesviđanje koje se manifestuje, nasilno ili nenasilno, „smišljanjem različitih imena, pričanjem viceva, verbalnim i fizičkim zlostavljanjem i drugim individualnim diskriminatorским postupcima“; mogući su primjeri fizičkih napada ili izbjegavanja odnosno distanciranja od homoseksualnih osoba, institucionalna (državni i lokalni organi, službe, privredni subjekti, vjerske i druge organizacije diskriminišu ljude na temelju njihove seksualne orijentacije) i kulturna homofobija (predstavlja društvene norme i standarde koji promovisu uvjerenje kako svako mora biti heteroseksualan; u javnosti heteroseksualni se predstavljaju kao superiorniji a homoseksualni kao lutajuće i nesretne osobe sklone destruktivnom ponašanju). Zbog, prije svega, neobrazovanja većina u zajednici je homofobična. Neke vjerske, konzervativne i ekstremne desničarske organizacije podstiču mržnju javnosti prema homoseksualnima i šire o njima pristrasne i neobjektivne informacije. Postojanje homofobije šteti svima: ograničava razvoj ličnosti, ličnih i prijateljskih odnosa, integraciju svih u društvu, uništava porodicu i skladne odnose u njoj, javnost je

ograničena za saznanja, društvo se ne razvija kao demokratsko, otvoreno i slobodno. Civilno društvo treba da podrži aktivnosti koje vode daljem promovisanju ljudskih prava i zaustavljanju svake vrste nasilja i diskriminacije.

Homoseksualnost – jedna od seksualnih orijentacija; seksualna, emotivna i fizička privlačnost prema osobi istog pola. Nauka je dokazala da se ne radi o bolesti ili vrsti poremećaja. „Coming out“ je proces razvoja identiteta homoseksualnih osoba. Edukacija ljudi o seksualnoj orijentaciji važna je i zbog smanjenja predrasuda koje su u javnosti snažne prema osobama homoseksualne orijentacije kao i zbog mladih i njihovog seksualnog identiteta.

Humani razvoj – usmjerava ka održivom razvoju koji omogućava poboljšanje standarda i kvaliteta života bez ugrožavanja budućih generacija. Obrazovanje, zdrastvo i zapošljavanje su tri glavna segmenta koja su od posebnog značaja za koncept humanog razvoja.

D

Dan Evrope – Dan Evrope je 9. maj. Utemeljen je u znak sjećanja na 9.maj 1950. godine kada je Robert Schuman prezentovao svoj prijedlog stvaranja organizovane Evrope; Schumanova deklaracija smatra se početkom stvaranja onoga što je danas poznato kao EU. Predstavlja jedan od simbola ujedinjene Evrope koji se koristi za promovisanje evropskih vrijednosti i približavanje evropskih kultura, naroda i građana.

Decentralizacija – organizacioni model suprotan centralizaciji; prenošenje određenih izvršnih i upravnih funkcija iz centralne nadležnosti na lokalne političke i administrativne organe; anticentrizam odnosno pomjeranje fokusa u obavljanju nekih poslova ka nižim nivoima. Devolucija - devolution; prenos nekog prava ili posjeda na drugoga.

Deklaracija – formalni, najčešće neobavezujući, politički dokument, koji održava stavove, mišljenja i opredjeljenja određenih institucija, organizacija i pojedinaca.

Demagogija – obmanjivanje javnosti, zavodjenje javnosti lažnim obećanjima i pričama.

Dijalog – misaoni i etički napor da se različite ideje, stavovi i opredjeljenja dovedu u međusobni odnos sinteze; vid demokratskog susrijetanja i približavanja različitih mišljenja, stavova i uvjerenja; „mirni, razložni, argumentovani, dobronamjerni i ravnopravni razgovor ljudi čiji je cilj i interes da se o nečemu dogovore“.

Diktatura – Krajem 20. i početkom 21. stoljeća mnoge diktature su „posrnule kada su se suočile sa prkosnim i mobilisanim narodom“. Bez obzira koliko su izgledali neoborivi, većina diktatorskih sistema se urušila u „zduženom naletu“ socijalnog, ekonomskog i političkog pokreta, ostavljajući kao svoju najčešću ostavštinu visoku korupciju, kriminal i siromaštvo. Nasilje kao sredstvo sticanja slobode znači prihvatanje onog sredstva u kojem je diktatura uvijek nadmoćnija. Diktaturu treba „udarati“ tamo gdje je najslabija. Pogrešno je mišljenje da će diktaturu oboriti međunarodna zajednica. Trajanje i slabljenje

diktatura isključivo zavisi od unutrašnjih faktora, kojima svakako može koristiti podrška međunarodnih subjekata, ali samo u slučaju postojanja snažnog i organizovanog „unutrašnjeg pokreta otpora”. „Oslobađanje od diktature zavisi od sposobnosti ljudi da se sami oslobode“. Prema Džinu Šarpu postoje minimalno četiri uslova - zadatka koja moraju biti ispunjena da bi se oborila diktatura. Neophodno je: kod stanovništva ojačati odlučnost, samopouzdanje i vještine otpora; ojačati nezavisne društvene grupe i institucije; stvoriti moćne unutrašnje snage otpora; razraditi mudru strategiju za oslobađanje i vješto je sprovoditi u djelo.

Diploma - javna isprava kojom se dokazuje da je stečena kvalifikacija rezultat uspješno završenog programa obrazovanja; povelja kojom se iskazuje neko poštovanje, zahvalnost ili počast.

Društvo pod nadzorom – podrazumijeva društvo u kome su nadziru pojedinci i njihove aktivnosti bilježe u dosijeima. Postoji mišljenje da postavljanje video kamera na ulicama, autoputevima, raskrscnicama, lokalima, robnim kućama i sl. doprinosi nadzoru nad ljudima.

Država – je pravna i politička organizacija, jer ona stvara i primjenjuje pravo putem sankcija, odnosno postoji radi vršenja političke funkcije; ujedinjenje ljudi pod pravnim zakonima-Kant; prema Hegelu sjedinjenje principa porodice i građanskog društva; sadržina države se odnosi na društvene odnose koje ona suvereno reguliše; „Država kao subjekt međunarodnog prava treba da posjeduje sljedeće kvalifikacije: stalno stanovništvo; definisanu teritoriju; vladu, i sposobnost da stupa u odnose sa drugim državama”.

Državljanstvo - veza između nekog fizičkog lica i neke država, koja ne ukazuje na etničko porijeklo tog lica.

Državna teritorija – dio prostora koji obuhvata kopno, vode i vazduh koji naseljava i koristi stanovništvo, a koji se nalazi pod vlašću te države.

Državni udar – metoda uklanjanja sa vlasti neke političke elite. U svjetskoj praksi pribjegavalo mu se posebno u uslovima diktature. Ipak, on nije odgovarajući odgovor za problem diktature u zemlji jer se njime, uglavnom, omogućava novoj grupi da zauzme, od prethodne vodeće upražnjene, položaje pri čemu se ne vodi mnogo računa o reformama, demokratiji i poštovanju ljudskih prava.

E

Ekološko obrazovanje – formalno i neformalno obrazovanje o životnoj sredini sa ciljem razvitka ekološkog načina razmišljanja i postupanja i izgradnje odgovornog odnosa prema biljkama, životinjama, drugim ljudima, prema živoj prirodi, prema očuvanju vode, vazduha, zemljišta i sveopštoj potrebi čuvanja prirode.

Elita – „cvijet“ nekog društva; izabrani ili odabrani ljudi; „odličnici“; elite postoje u svim oblastima počev od sporta, kulture, nauke, biznisa do politike. Nekada je pripadništvo eliti doista znak kompetentnosti, znanja, ugleda i uspjeha ali i, posebno u tranzicionim društvima, posljedica podaništva, poltronstva i korupcije.

Empatija – sposobnost da se poistovjetimo sa problemima druge strane u razgovoru, da razumijemo i prihvatimo njene osjećaje i emocije onako kako se i manifestuju;

Etnicitet – ili etničko svojstvo; određene vrijednosti i karakteristike po kojima se neka grupa razlikuje od drugih.

Etnocentrizam – prosuđivanje drugih kultura kroz poređenje sa sopstvenom. Njime se ne prepoznaju pravi kvaliteti drugih kultura.

Evropska Unija - EU – predstavlja proizvod integracija započetih još 18. aprila 1951. u Parizu (šest evropskih zemalja, Belgija, Luksemburg, Holandija, Italija, Njemačka i Francuska, potpisalo Ugovor o osnivanju evropske zajednice za uglj i čelik) i nastavljenih 1955. godine osnivanjem Evropske ekonomske zajednice. U Maastrichtu je 7. februara 1992. potpisan Ugovor o Evropskoj Uniji koji je na snagu stupio 7. novembra 1993. godine. Članstvo Evropske unije se postepeno širilo: 1973. primljene su Danska, Irska i Velika Britanija, 1981. Grčka, 1986. Španija i Portugalija, 1995.g. Austrija, Finska i Švedska, (Kraljevina Norveška u dva navrata je potpisala ugovor o pristupanju EU ali je na referendumima održanim 1973. i potom 1993 godine odbijeno pristupanje. Norveška je danas jedan od značajnijih donatora, neto davalaca, EU) i 2004.g. Češka Republika, Estonija, Kipar, Letonija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. Ideja evropskog ujedinjavanja se i danas razvija.

F

Formalni odnosi – odnosi koji su regulisani pravilima ili normama.

Frakcija – autonomna grupa obično unutar političke partije koja reprezentuje različito mišljenje po određenim pitanjima; postojanje frakcija unaprijeđuje unutarpartijski život, omogućava različitost pogleda i pristupa i linije „političkih i ličnih podjela čini javnim i otvorenim“.

Fundamentalizam – vjerovanje u neophodnost povratka „na bukvalno značenje i tumačenje“ sadržine svetih religijskih knjiga.

I

Identitet – pojedinačne ili grupne posebne karakteristike. „Kolektivni identitet je doživljaj samosvjesnosti i osobenosti koji je zajednički članovima neke formalne ili neformalne društvene zajednice, koji imaju iste osnovne vrijednosti, ideale, obrasce mišljenja i ponašanja“.

Ideologija – nauka o idejama-doslovno; oblik društvene svijesti sa posebnom projekcijom stvarnosti; sistem mišljenja; iskrivljeni, iracionalni odnos prema stvarnosti koji brani određeni interese.

Industrijska demokratija – proširivanje demokratije na oblasti rada i radnih odnosa.

Inflacija – opšti porast cijena; često se mjeri porastom indeksa potrošačkih cijena; znači da je opala kupovna moć; kada se smanji indeks potrošačkih cijena dolazi do deflacije.

Informatičko društvo – društvo utemeljeno na produkciji znanja i punoj implementaciji informacionih tehnologija.

Inicijativa građana – Ustav RCG, član 85. „Pravo prijedlaganja zakona, drugog propisa ili opšteg akta imaju Vlada, poslanik i najmanje šest hiljada birača“.

Interpelacija – od latinske riječi *interpellatio* što znači upadica, prigovor, prekidati nečiji govor; pitanje ili upit upućen ministru, ili Vladi u cjelini, u pismenoj formi od strane grupe poslanika, obično u vezi sa nekim događajem ili procesom.

Interregnum – lat. *interregnum* znači međuvlašće; označava stanje, odnosno vrijeme, u kojem se vrši prijenos ili prijelaz sa jedne vlasti na drugu što može, s'obzirom na dužinu trajanja, uticati na stabilnost političkog sistema u državi.

Izbori – su sredstvo obrazovanja demokratskih organa vlasti i zaštite građana od zloupotrebe vlasti. Legitimna je samo ona vlast koja je utemeljena na izborima. Izbori su temelj formiranja i nastajanja predstavničkih tijela, odnosno posredne demokratije preko izabranih predstavnika. „Izbori znače slobodu građana da biraju svoje predstavnike između više kandidata, više različitih političkih programa, tajnim glasanjem, na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava“. Izbori su prilika za testiranje demokratskih dostignuća i razvoj društva. Postoje lokalni izbori (izbori za predsjednika opština, glavnog grada i Prijestonice, odnosno izbori za odbornike skupština opština i vijećnike opštinskih vijeća gradskih opština), parlamentarni (izbori za članove Parlamenta, odnosno zakonodavnih tijela; npr. izbori za poslanike Skupštine Crne Gore) i predsjednički izbori.

Izborna jedinica – predstavlja određeno teritorijalno područje koje obuhvata određeni dio biračkog tijela u kojem se organizuju i sprovode izbori.

Izborne analize i prognoze – ukoliko se istraživanja obavljaju na odgovarajuće reprezentativnom uzorku onda ona mogu predstavljati značajne izvore informacija učesnicima izbornog procesa i uticati na njihovo ponašanje. U Crnoj Gori prepoznat autoritet u izbornim sondažama ima Centar za demokratiju i ljudska prava /CEDEM/.

Izborni sistem – „relativno konzistentan skup pravila, principa i institucija kojima se regulišu izborni uslovi i stvara okvir za aktivnosti izbornih aktera; tip izbornog sistema određuje sistem raspodjele mandata. Razlikujemo većinski i proporcionalni sistem, kao i njihovu međusobnu kombinaciju koja predstavlja ublažavanje nedostataka oba sistema. Većinski sistem podrazumijeva dodjelu poslaničkog mandata na temelju najvećeg broja osvojenih glasova, bez obzira o kakvom se kandidovanju radi. Proporcionalni sistem obezbjeđuju raspodjelu poslaničkih mandata između većeg broja političkih partija srazmjerno broju osvojenih glasova. Putem Nimajerovog metoda, d'Ontovog sistema i sistema izbornog količnika vrši se postupak raspodjele mandata.

Izgradnja kapaciteta – razvojni proces koji podrazumijeva otklanjanje organizacijskih i upravljačkih nedostataka. Jačanju kapaciteta NVO sektora u Crnoj Gori putem tematskih treninga i konsultacija posebno doprinosi Centar za razvoj nevladinih organizacija CRNVO. Posjeti www.crnvo.cg.yu

J

Javna nabavka – podrazumijeva sve radnje i aktivnosti koje, zakonom definisani naručioci, sprovode u cilju dobijanja najbolje ponude na temelju utvrđene procedure i na osnovu većeg broja konkurentnih ponuda. Javno naručivanje podstiče poštenu konkurenciju među ponuđačima dok naručiocu omogućava da nabavlja robu i usluge najvećeg kvaliteta i po najnižim cijenama. Otvaranjem tržišta javnih nabavki razbijaju se monopoli, ekskluzivna prava, smanjuje mogućnost korupcije i konačno efikasnije se troše javna sredstva. Javno naručivanje u Crnoj Gori regulisano je posebnim zakonom. Razvoj i praćenje sistema javnog naručivanja u Crnoj Gori vodi Direkcija javnih nabavki.

Junior Achievement - program za ekonomsko obrazovanje mladih kojim se podstiče partnerstvo između privrede i obrazovanja. Programi Junior Achievement implementiraju se širom svijeta u obrazovni sistem kako bi mladi što ranije razumjeli značaj i ulogu tržišne privrede u društvu, ulogu biznisa u razvoju globalne ekonomije, značaj stalnog učenja i obrazovanja na radnom mjestu i uticaj ekonomskih prilika na njihovu budućnost, odnosno kako bi se ekonomski opismenili i doprinijeli ekonomskoj održivosti. Kroz edukaciju o biznisu i pripremama za vođenje uspješnog biznisa, podstiče se stvaranje mnoštva preduzeća, tržišno orijentisanih, što predstavlja značajan doprinos društvu i državi (negdje se pošlo i dalje od simulacije funkcionisanja preduzeća - u jednoj makednoskoj školi razred je uspio da razvije proizvodnju štampanih majica i počeo da funkcioniše kao firma u pravom smislu te riječi); Junior Achievement International osnovan je 1919. godine u Springfieldu, država Masačusets, SAD sa ciljem pružanja znanja potrebnih za uspjeh u poslu mladim ljudima nakon završenog redovnog školovanja. Mladi su razvijali sopstvene poslove pod monitoringom nekog već iskusnog biznismena volontera. Od sredine 70-tih prošlog vijeka JA je ušao u školski sistem i nastavne planove. JAI danas godišnje obrazuje oko šest miliona učenika u 112 zemalja na 36 jezika. Decembra 2003. godine JAI je uz finansijsku podršku Konzulata SAD u Podgorici organizovao takmičenje crnogorskih srednjoškolaca u vježbanju simuliranja iz oblasti menadžmenta i ekonomije.); Vidjeti www.ja.org

K

Kampanja – izborna kampanja predstavlja strategiju „prodaje“ programa, političkih partija ili kandidata na „izbornom tržištu“ sa ciljem da se dobije povjerenje što većeg biračkog tijela; Kampanja javnog zastupanja doprinosi rješavanju nekog problema, dok edukativna ili informativna kampanja imaju za cilj unaprijeđenje znanja ili informisanosti u određenoj oblasti ili o nekoj temi.

Kodeks ponašanja - opšte priznata pravila ponašanja; bliže utvrđeni standardi integriteta i ponašanja kojeg treba da se drže zaposleni ili angažovani kako bi zadovoljili postavljene standarde; minimum standarda etike ili kodeks etike; kratke i jasne izjave vodećih principa ponašanja koje organizacija očekuje od svojih članova i vrijednosti koje organizacija njeguje. Kodeks može da bude usvojen iz raznih razloga i za različite kategorije javnih ličnosti: državni službenici,

sudije, tužioc, poslovni ljudi, članovi Parlamenta i Vlade, novinari, advokati, NVO aktivisti. Kodeks može da bude shvaćen kao dio ugovora o radu, pa bi njegovo kršenje proizvelo i kršenje ugovora o radu.

Kodeks ponašanja državnih službenika – Preporuka Rec (2000.g.) 10 o kodeksu ponašanja javnih službenika koja je usvojena od strane Komiteta ministara SE 11. maja 2000.g. sadrži, kao prilog, model kodeksa ponašanja državnih službenika prema kojem državni službenik: „mora djelovati na politički neutralan način, biti pošten, nepristrasan i efikasan, da dužnost obavlja sa znanjem, pravednošću i razumijevanjem, uzimajući u obzir isključivo javni interes i relevantne okolnosti određenog slučaja;. u odnosima sa građanima kojima pruža usluge mora da bude učtiv i ne smije dozvoliti da sopstveni privatni interes dođe u sukob sa državnim položajem“. Obaveza je javnog službenika da izbjegne sve sukobe interesa „bilo da su oni stvarni, potencijalni ili prividni“. Službenik treba da vodi računa da ne naruši povjerenje javnosti i da ne bude upotrijebljen u političke ciljeve čiji je eventualni pristalica. Službenik ne smije primati niti tražiti usluge, poklone i neku drugu dobit kao vid nagrade za njegove zaduženja; prema dr Čedomiru Bogičeviću cilj etičkog kodeksa nije samo sistematizacija moralnih normi u vršenju poslova javne uprave inače obavezne za javne odnosno državne službenike nego i da unaprijedi svijest javnosti o značaju etičkih vrijednota u društvu što je „brana od mnogih društvenih erozija ponašanja“.

Kodeks časti cetinjskih novinara – prvi je moderni samoregulacioni dokument novinarske profesije u Crnoj Gori usvojen na Cetinju 21.januara 2000 godine na svečanoj sjednici Skupštine Društva novinara Cetinja. Kodeks polazi od toga da je pravo na informaciju, slobodu izražavanja i kritiku jedno od osnovnih prava svakoga čovjeka, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest i političko opredjeljenje. Iz prava javnosti da upoznae činjenice i mišljenja proizilaze obaveze i prava cetinjskih novinara.

Kodeks novinara Crne Gore - usvojen 21. maja 2002 godine, od strane šest crnogorskih medijskih i novinarskih asocijacija.Principi govore o dužnostima novinara u cilju očuvanja i unapređenja sopstvenog, i kredibiliteta profesije; Pogledati www.mminstitute.org/kodex.php

Evropski Kodeks ponašanja lokalnih i regionalnih izabranih predstavnika – precizira standarde ponašanja koji se očekuju od izabranih predstavnika u obavljanju njihovih dužnosti. Obavještava građane o standardima ponašanja koje oni imaju pravo da očekuju od svojih izabranih predstavnika. Predstavlja doprinos izgradnji povjerenja između lokalnih i regionalnih političara i građana. Temelj uspješnog obavljanja funkcija izabranih predstavnika. Dokument je usvojen od strane Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti SE. Pogledati www.coe.fr/cplre

Konsenzus – slaganje oko zajedničkih vrijednosti; temelj društvene stabilnosti;

Koalicija – savez u koji građani i organizacije ulaze da bi zajednički djelovali; izborne koalicije predstavljaju nastojanje političkih stranaka i grupa da udruživanjem unaprijede šanse za izbornih uspjehom; Mreže i koalicije

predstavljaju različite oblike udruživanja. Kod prvih, akcent je na razmjeni (informacija). a kod koalicija na zajedničkom, konkretnom djelovanju.

Kohezija, kohezivan – privlačna sila, veza koja subjekte, stvari, misli i akcije drži na okupu; privlačan, koji ima svojstvo da privlači, združuje.

Kolektivno pregovaranje – civilizacijska tekovina sindikalne borbe koja predstavlja opšteprihvaćeni mehanizam uređivanja međusobnih odnosa, interesa i prava koji doprinosi usklađivanju različitosti na kojem se utemeljuje relativno stabilan socijalni mir. Koncept i praksa kolektivnog pregovara počiva na tripartizmu odnosno učešću sindikata, poslodavca i države kao tri učesnika u procesu pregovaranja.

Konkurencija – takmičenje, utakmica, nadmetanje; „suparništvo na bilo kakvom području između pojedinih osoba, subjekata od kojih svaka za sebe osobno želi postići isti cilj“.

Korupcija - neovlašćeno korišćenje javne funkcije za ostvarivanje privatne koristi; pojava podmitljivosti odnosno primanja mita; predstavlja smetnju jednakosti i društvenoj pravdi, demokratiji i ljudskim pravima, vladavini zakona, ekonomskom razvoju i stabilnosti demokratskog sistema.

Kvorum – najmanji propisani broj članova nekog kolektivnog organa čije je prisustvo neophodno da bi rad i odluke tog organa bile pravomoćne.

Kulturna dobra – pokretna ili nepokretna dobra koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao: spomenici arhitekture, umjetnosti ili istorije, vjerski ili laički, arheološka nalazišta, umjetnička djela, građevine koje su od istorijskog i umjetničkog značaja, rukopisi, knjige, kolekcije knjiga, arhiva; zgrade, čija je glavna i efektivna namjena da čuvaju, izlažu ili skladište pokretna kulturna dobra. Kulturna dobra imaju i međunarodni znak raspoznavanja koji se sastoji od jednog štita, „zaoštrenog pri dnu, podijeljenog na četiri unakrsna dijela obojena u plavo u bijelo“.

L

Laissez-faire ili Laisser-faire – francuski izraz - ograničena država; odnos između države i ekonomije pri kojem se država ne miješa u funkcionisanje privrede, već samo obezbjeđuje sprovođenje pravila kapitalističke ekonomije; politička teorija gdje vlada ne preduzima aktivnosti koje bi imale uticaja na kontrolu ekonomije.

Liberalizam – klasični liberalizam je skup ideja nastalih u 18. i 19. vijeku koje se odnose na kombinovanje ograničene i predstavničke države sa kapitalističkom privredom. Zajedništvo demokratije i kapitalizma, smatrali su kasni klasični liberali, treba da dovede do nestanka despotizma i masovnog siromaštva; danas neoliberalizam.

Licenca - dokument ili ovlašćenje kojim se subjektima i licima daje pravo na određenu aktivnost na osnovu ispunjenosti utvrđenih standarda.

Limit – granica, granična tačka koja se ne smije prekoračiti; limiting – ograničenje.

Lobbyst – lice koje je angažovano da zastupa neku grupu za pritisak.

Lokalizam – usko i nekritičko shvatanje lokalnih interesa odnosno zatvorenost lokalne sredine u odnosu na širu zajednicu.

Lokalna samouprava – pravo i osposobljenost građana i organa lokalne samouprave da u granicama zakona uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva. Samo ona lokalna vlast sa stvarnim odgovornostima i ovlašćenjima može obezbijediti upravu koja će biti efikasna, uspješna i bliska građana. Savjet Evrope usvojio je 1985. godine Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi. Vidjeti odjeljak Lokalna samouprava.

Lokalna zajednica – pojam koji se odnosi na određeni prostor čije članove ili pripadnike povezuje dijeljenje zajedničkog prostora i njime uslovljene zajedničke potrebe i aktivnosti zbog zadovoljenja tih potreba;

Lj

Ljevica – pojam i pokret koji obuhvata sve one koji su bliski idejama slobode, jednakosti i socijalne pravde odnosno, i one koji se zalažu za unapređenje političkih, građanskih, radnih i ljudskih prava. U ljevičarskom se danas prepoznaju i mirovni, feministički i ekološki pokreti. Unutar ljevica se razlikuje više pozicija, pa stoga prepoznamo umjerenu ljevicu ili lijevi centar, odnosno krajnju ili ekstremnu ljevicu.

M

Mandatar – lice kojeg šef države, nakon sprovedenih političkih konsultacija, imenuje da sastavi Vladu, vodeći računa da ista dobije podršku parlamenta.

Manjinska vlada – ona vlada koju formira jedna ili više političkih partija koje nemaju parlamentarnu većinu, ali biva podržana od strane drugih političkih struktura u parlamentu. Po pravilu mandat manjinskih vlada je kratak.

Masovno siromaštvo – stanje u kojem veliki broj pripadnika nekog društva živi na minimalnoj granici fizičkog opstanka i održanja, ili vrlo blizu nje.

Međunarodna organizacija rada MOR – International Labour Organisation ILO; osnovana 1919. godine u Parizu u sklopu tadašnjeg Društva naroda. Danas specijalizovana agencija unutar sistema UN-a, osnovana kao odgovor na brojna pitanja vezana za prava zaposlenih, radnih odnosa, međusobnih odnosa poslodavaca i radnika odnosno u cilju razvoja međunarodnog radnog prava, stvaranja socijalne pravde kao preduslova trajnog socijalnog mira, eliminisanje loših i ponižavajućih uslova rada koji donose bijedu, nepravdu i nemaštinu i ugrožavaju svijetski mir i harmoniju, kao i zbog poboljšanja uslova života i rada radnika, razvoja službe posredovanja rada, i izgradnje sistema zaštite od nezaposlenosti. Organizaciona struktura MOR-a počiva na tripartizmu koji uključuje tri socijalna partnera: državu i asocijacije radnika i poslodavaca. MOR djeluje kroz usvajanje konvencija i preporuka kojima se izgrađuju međunarodni standardi; Pogledati www.ilo.org

Međunarodne konvencije ili ugovori - „Ugovor znači međunarodni sporazum između država u pisanom vidu, i u skladu sa međunarodnim pravom, bez obzira da li je to sadržano u jednom jedinstvenom instrumentu ili u dva ili više povezanih instrumenata“. Priroda ugovora može biti dvostrana, ukoliko se zaključuje između dvije države, i višestrana, kada se zaključuje između više država. Ugovor stvara pravno obavezujuće odnose za države koje su njegove potpisnice; Bečka konvencija o ugovornom pravu iz 1969.g. izraz „međunarodne konvencije“ tretira kao sinonim za „međunarodne ugovore“. Od relativnog je značaja poseban naziv ugovora: konvencija, povelja, dokument ili protokol.

Međunarodna organizacija – pod ovim pojmom obično se podrazumijeva međudržavna, međuvladina ili javna međunarodna organizacija osnovana radi zadovoljenja određenih zajedničkih interesa i postizanja ciljeva koje države ne bi mogle samostalno ostvariti. Gotovo svaka oblast čovjekovog života predmet je interesovanja neke od međunarodnih organizacija.

Međunarodni običaji - „Međunarodni običaj je dokaz opšte prakse koja je prihvaćena kao zakon“. C. de Rover ističe da opšta praksa mora biti dosljedne prirode sa učestalošću ponavljanja i primjene, i sastavni dio običajnog međunarodnog prava.

Međunarodni krivični sudovi – trenutno postoje dva posebna međunarodna krivična suda sa zadatkom da sude pojedincima odgovornim za zločine protiv čovječnosti, počinjenim zvjerstvima i genocidom u Ruandi 1994. godine i za genocid, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti izvršene na teritoriji bivše Jugoslavije. Sudovi su obrazovani odlukom Savjeta bezbjednosti na temelju Povelje UN-a.

Metodi nesaradnje – Metodi društvene nesaradnje: izopštenje, nesaradnja u pogledu društvenih događaja, običaja i institucija, povlačenje iz društvenog sistema; Metodi ekonomske nesaradnje: ekonomski bojkoti i štrajkovi, akcije potrošača i radnika, proizvođača, posrednika, vlasnika i menadžera, akcije Vlada (domaći embargo, stavljanje trgovaca na crnu listu, međunarodni trgovinski i embargo); Metodi političke nesaradnje: odbacivanje autoriteta, uskraćivanje lojalnosti i javne podrške, pisanje i govorenje u prilog otporu; nesaradnja građana, bojkot izbora; odlaganje i otkazivanje diplomatskog događaja, uskraćivanje diplomatskog priznavanja, prekid diplomatskih odnosa, povlačenje iz međunarodnih organizacija, neučlanjenje u međunarodne asocijacije i isključenje iz međunarodnih organizacija.

Ministarstvo - državni organ uprave osnovan za jednu ili više povezanih upravnih oblasti, zavisno od prirode, značaja i obima tih poslova i potrebe obezbjeđenja strategije razvoja. Radom ministarstva upravlja i rukovodi ministar koji je za svoj rad odgovoran Skupštini i Vladi (za kancelarske vlade tipično je da predsjednik Vlade ili kancelar nakon izbora u parlamentu sam imenuje i razrješava članove vlade koji su njemu odgovorni za svoj rad). Ministarstva donose pravilnike, naredbe i uputstva (pravilnikom se razrađuju pojedine odredbe zakona i drugih propisa, naredbom se naređuje ili zabranjuje postupanje u određenoj situaciji koja ima opšti značaj dok se uputstvom propisuje način rada i vršenja

poslova organa uprave, kao i organa lokalne samouprave, ustanova i drugih pravnih lica u vršenju poslova) za izvršavanje zakona i drugih propisa i rade na ostvarivanju programa Vlade. Ministar bez portfelja je član vlade bez konkretno zaduženog resora.

Moral – prema profesoru R. Lukiću to je skup društvenih normi koje čovjek osjeća cijelim svojim bićem i koje vrše pritisak na njegove prirodne sklonosti ostvarujući njegovo čovječstvo, a za čiji prekršaj on osjeća grižu savjesti koja se javlja individualno i kao zahtjev društva ispoljen kroz određene sankcije.

N

Nacionalizam – hipertrofirano osjećanje sopstvenog identiteta; izopačeni sistem vrijednosti oko kojeg se ispredaju mitovi o idealizovanom, superiornom nacionalnom karakteru i mistifikovanoj nacionalnoj istoriji.

Nacionalna manjina – manjinski narod; grupa državljana brojčana manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva koja ima zajedničke, etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva, a motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem svog nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.

Nenasilna akcija – djeluje na potpuno drugačiji način od nasilja, od kojeg je raznovrsnija. Vodi se ekonomskim, socijalnim, psihološkim i političkim sredstvima koja korespondiraju sa karakterom demokratskog društva. Njena sredstva su: protesti, štrajkovi, nesaradnja, bojkoti, neloyalnost. Nenasilna borba, između ostalog, rezultira gubljenje straha od represija režima, a u primjeni njenih metoda treba voditi računa o tajnosti podataka i planova i održavanju visokih normi ponašanja.

Nevladina organizacija – Nevladina fondacija: pravno lice bez članstva osnovana u cilju upravljanja određenom imovinom radi ostvarivanja humanitarnih i drugih opštih ciljeva i interesa; Nevladino udruženje: „neprofitna organizacija sa članstvom, koju osnivaju domaća i strana fizička lica, radi ostvarivanja pojedinačnih ili zajedničkih interesa ili radi ostvarivanja i afirmisanja javnog interesa“.

Nezaposlenost – veća ponuda na tržištu rada; situacija kada nema dovoljno zaposlenja za sve one koji traže posao (ne znači da oni koji su nezaposleni ništa i ne rade - recimo domaćice iako ne primaju platu u domaćinstvu obavljaju značajan broj poslova).

Novinar – lice koje se redovno ili profesionalno bavi prikupljanjem i širenjem informacija za javnost putem sredstava masovnih komunikacija.

O

Održivi razvoj - razvoj u pravcu zadovoljavanja potreba sadašnjih generacija ne ugrožavajući mogućnost budućim da zadovolje njihove potrebe; onaj razvoj koji uspijeva da postigne usklađenje između ekoloških i ekonomskih interesa.

Oligarhija – vladavina neznatne manjine.

Ombudsman – Zaštitnik ljudskih prava; Narodni advokat. Prema crnogorskom zakonu Zaštitnik ljudskih prava štiti ljudska prava i slobode garantovane Ustavom, zakonom, ratifikovanim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa lokalne samouprave i javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja. Zaštitnik je samostalan i nezavistan u vršenju svoje funkcije.

Opozicija – oporba; predstavlja alternativu političke pozicije koju čini odgovornom i smjenjivom doprinoseći demokratizaciji društva. Obilježje demokratskog poretka jeste nesmetano djelovanje političke opozicije što omogućava građanima alternativu i izbor, odnosno promjene političkih pozicija u društvu. Postojanje stalne vlasti i stalne gubitničke opozicije ukazuje na simuliranje demokratije.

Opšte pravo glasa – pravo punoljetnih i poslovno sposobnih državljana jedne države da sudjeluju u izborima, da biraju ili da sami budu birani u organe vlasti.

Organi državne uprave – državna uprava vrši, na temelju ustavnih i zakonskih odredbi, poslove uprave na pravima i dužnostima Republike Crne Gore. Poslove državne uprave vrše organi državne uprave. Uprave, kao državni organi koji vrše pretežno upravne i sa njima povezane stručne poslove, neposredno izvršavaju zakone i druge propise i odlučuju o pravima i obavezama fizičkih i pravnih lica i drugih subjekata. Sekretarijati su organi koji vrše pretežno stručne poslove, uz mogućnost vršenja određenih upravnih i drugih poslova.

P

Podjela vlasti – temelj je istinskog funkcionisanja demokratskog društva koji obezbjeđuje nezavisnost i nadzor djelovanja izvršne /vlada/, zakonodavne /skupština/ i sudske vlasti. Učešće u podjeli vlasti ostvaruje i lokalna samouprava dok predsjednik Republike predstavlja državu.

Pravo na odgovor – položaj pojedinca u odnosu na štampu – predmet je rezolucije Komiteta Savjeta ministara od 2.jula 1974. godine koja preporučuje državama članicama da položaj pojedinca u odnosu na medije bude u skladu sa sljedećim načelima: pojedinac ima mogućnost da dobije, bez nepotrebnog odlaganja, ispravku netačnih činjenica koje se na njega odnose u mjeri i značaju koji je imala prvobitno objavljena informacija, pojedincu treba omogućiti da pribjegne djelotvornom pravnom sredstvu protiv objavljivanja informacija i mišljenja koji predstavljaju miješanje u privatni život i napad na njegovo dostojanstvo, čast i ugled, osim ako je riječ o opravdanoj kritici zasnovanoj na tačnim činjenicama.

Predrasude – vrsta stavova zasnovanih na neprovjerenom iskustvu odnosno „vrsta stavova koji se ne zasnivaju na validnom iskustvu niti na racionalnim, logičkim argumentima, afektivno su obojeni, puni emocija i otporni na promjenu“; izučavanje predrasuda ima značajnu vrijednost sa aspekta razumijevanja brojnih društvenih pojava (diskriminacija, etničko čišćenje, tortura,

pogromi); Nezadovoljstva su izvor predrasuda (frustracije, osjećaj niže vrijednosti, siromaštvo). Predrasude se češće srijeću kod manje obrazovanih, nezadovoljnih i autoritarnih ličnosti. Posebno su prisutne i kod nas izražene rasne (nekritički prihvaćeni, čvrsto ukorijenjeni i emocionalno obojeni, po pravilo negativni, stavovi i uvjerenja o određenim rasama, široko rasprostranjeni u nekoj društvenoj sredini; brojne su predrasude o Romima, Jevrejima, crncima) i etničke predrasude (činjenički i logički, emocionalno snažno obojeni, izuzetno otporni na promjenu i uglavnom negativni stavovi o drugim narodima i pozitivni o sopstvenom; npr. „Crnogorci su lijepi, pametni i visoki“) koje podrazumijevaju i mržnju, spremnost na progon, segregaciju i uništavanje pripadnika neke druge rase ili nacije; Uloga predrasuda je da doprinose homogenizaciji i mobilizaciji grupe odnosno snaženje nacionalnog identiteta i nacionalne svijesti i na ličnom planu omogućavanje „pražnjenja patološke agresivnosti, sadizma, narcizma na socijalno prihvatljiv način“; stavovi sa značajnim nedostatkom opravdanosti.

Premijer – od francuske riječi, predsjednik Vlade, prvi ministar, ministar-predsjednik, predsjednik Vijeća ili Savjeta ministara.

Press release – saopštenje, papir sa određenim sadržajem poslat medijima.

Prijava interesa – na osnovu zakonskog utemeljenja od javnih službenika i funkcionera može se zahtijevati da povremeno prijavljuju svoje privatne interese kao vid prevencije u brobi protiv korupcije i kršenja kodeksa ponašanja. Obaveza prijavljivanja mora biti dobro obrazložena. Neophodno je osigurati tajnost sadržaja prijava.

Privatni interes javnog službenika – „uključuje svaku korist za sebe ili svoju familiju, bližu rodbinu, prijatelje i lica i organizacije sa kojima ima ili je imao poslovne ili političke veze“.

Propaganda – sistematski pokušaj da se neka ubjeđenja prošire tako da izmijene mišljenja, emocije i ponašanje većeg broja ljudi; „smišljeno i sistematsko širenje određenih stavova, sa namjerom da se što više ljudi uvjeri u njihovu ispravnost, te da izmjene svoje mišljenje, vrijednosti i ponašanje u željenom pravcu“; Propaganda po sadržaju može biti ekonomska, politička, vojna, vjerska, zdrastvena; Etimologija riječi „propaganda od lat.propagatio što znači širenje ili rasprostiranje“. Sami termin potiče od grupe „Sacra congregatio de propaganda fide“ osnovane radi širenja katoličanstva.

R

Radni spor – postoji između strana radnog odnosa; konflikt koji nastaje između subjekata radnog odnosa zbog povrede određenih zasnovanih prava i interesa; Individualni radni spor odnosi se na povredu individualnog prava iz radnog odnosa odnosno povrede obaveza koje proističu iz radnog odnosa i uključuje kao subjekte spora radnika i poslodavca. Predmet kolektivnog radnog spora je povreda kolektivnih prava i zajedničkog interesa radnika. Subjekti ovog spora su kolektivi odnosno asocijacije radnika i poslodavaca.

Recesija – faza poslovnog ciklusa u kojoj ukupan output opada; karakteriše je smanjenje investiranja i potražnje za radom.

Regionalizacija – podjela društvenog života na određene regione.

Religija – skup pravila koja poštuju pripadnici jedne zajednice uz postojanje određenih simbola kojima se prilazi sa posebnim poštovanjem i divljenjem.

Referendum – donošenje određene odluke putem neposrednog izjašnjavanja građana na jednostavno formulisano pitanje izjašnjavanjem sa odgovorom „da“ ili „ne“; važno demokratsko sredstvo koje omogućava građanstvu da saopšti svoje stajalište o važnom pitanju; oblik neposredne demokratije.

Reproduktivno zdravlje - pravo na reproduktivno zdravlje predstavlja segment opštih ljudskih prava i podrazumijeva slobodno i svjesno odlučivanje o najpovoljnijem vremenu za roditeljstvo, za rađanje željenog broja dece, vremenskom razmaku između porođaja kao i informisanost i edukaciju o reprodukciji, planiranju porodice, prevenciji, prekidu trudnoće, dijagnostiku i liječenje različitih bolesti i poremećaja.

Rezolucija – politički akt nekog organa, institucije ili organizacije kojim se utvrđuju pravci politike i definišu mjere za njenu sprovedbu.

Rod - odnosi se na razmišljanja, objašnjenja, pretpostavke, ponašanja i djelovanja koja proizvode određene karakteristike žena i muškaraca. Rod predstavlja društveno konstituisanje uloge žene i muškarca koje zavisi od kulturnih, običajnih, ekonomskih, vjerskih, političkih i drugih faktora odnosno društveno uobličenoje pola shodno određenim zadacima i ulogama koje se pripisuju ženama i muškarcima u svim oblastima života i rada; „kulturološki specifična definicija ženskosti i muškosti promjenljiva u vremenu i prostoru“; Pol predstavlja biološku prirodu razlike između muškarca i žene uglavnom trajnijeg i univerzalnog karaktera. Rodne uloge predstavljaju karakteristike, ponašanja, obaveze i očekivanja koja se pripisuju određenom rodu. Rodne uloge često su predmet stereotipa još od rane mladosti pa tako često roditelji unaprijed znaju koja je koja odjeće za djevojčice a koja za dječake odnosno koja će vrsta igračke biti kupljena. Rodne uloge predstavljaju takozvane uniforme sa natpisima „samo za žene/samo za muškarce“ (dječaci se uče da budu jaki, snažni, neranjivi, da ne plaču, ne budu nježni odnosno da budu „pravi muškarci“ dok se djevojčice podstiču da se igraju sa lutkama i igračkama koje odražavaju kućanske aparate i domaćinstvo kako bi jednog dana istinski mogle preuzeti brigu o djeci i porodici). Osobe koje se ne ponašaju „u skladu“ sa svojom rodom često doživljavaju neprijatnosti i neodobravanje (žene koje se ne žele udati, imati djecu ili koje odaberu neko „muško“ zanimanje često se omalovažavaju, vrijeđaju i prozivaju pogrdnim imenima. Sa druge strane muškarci koji su nježni, posvećeni porodici i djeci i koji sudjeluju u obavljanju poslova u domaćinstvu karakterišu se sa „manjkom muškosti“).

S

Seksualna orijentacija - dio identiteta osobe koji se odnosi na to ko je seksualno, emotivno i fizički privlači. Razlikujemo homoseksualnu (isti pol), biseksualnu (oba pola) i heteroseksualnu (suprotni pol) orijentaciju. Formira se

uglavnom u ranoj mladosti bez obzira da li je doživljeno neko iskustvo. Postoji razlika između seksualne orijentacije i seksualnog ponašanja. Orijehtacija se ne može odabrati ali seksualno ponašanje može i ono može ali i ne mora korespondirati sa seksualnom orijentacijom („Pojedine osobe, bez obzira na pol, mogu u određenom periodu života ponašati se biseksualno, homoseksualno ili heteroseksualno bez obzira na njihovu dotadašnju seksualnu orijentaciju. Isto tako postoje osobe koje mogu osjećati privlačnost prema osobama istog i /ili oba pola ali da nikada ne preduzmu nešto u smjeru te privlačnosti“).„Sve ove seksualne orijentacije su normalne i jednako vrijedne, ali nažalost društvo još uvijek diskriminiše i ima predrasude prema osobama homoseksualne i biseksualne orijentacije. Upravo zbog opravdanog straha od zlostavljanja, diskriminacije i ostalih oblika nasilnog ponašanja, ove osobe se odlučuju na socijalnu izolaciju i prikrivanje sopstvene seksualne orijentacije. Rijetki su oni koji uspjevaju otvoreno i bez straha izražavati vlastitu homoseksualnu orijentaciju i živjeti u skladu s njom“.

Sekularizacija – proces slabljenja religijskih uticaja; „prijelaz u svjetovno“.

Silovanje – krivično djelo koje pogađa srž ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta, izaziva tešku bol i patnju, fizičku i psihičku, koja može biti pojačana kulturnim i društvenim uslovima i dugotrajnog karaktera.

Siromašni-Bogati – razlika između siromašnih i bogatih predstavlja jedan od najvećih svjetskih problema. Raskorak i razlike između njih na žalost sve su veće. Podaci govore da su 1960 prihodi najbogatijih bili 30 puta veći od prihoda najsiromašnijih odnosno da je krajem 80-tih prošlog vijela razlika udvostručena. Godine 1992 20% najbogatijih su ubirali više od 82% svih svjetskih prihoda i kontrolisali 80% svjetske trgovine. Kada je riječ o siromašnima, 20% najsiromašnijih zemalja ubiralo je manje od 1,5% svjetskih prihoda a u svjetskoj razmjeni su učustvovali sa svega 1%. Svijet broji 157 milijardera i 2 miliona milionera odnosno milijardu i sto miliona ljudi koji žive sa prihodom manjim od jednog dolara na dan. Preporuke su da se razlike moraju smanjiti, osnažiti zajedništvo i zajednička odgovornost svih zemalja svijeta, pristupiti kreiranju odgovornijih i korektnijih trgovinskih i drugih odnosa bogatih sa siromašnima i kroz svestranu podršku siromašnim zemljama da smanje zavisnost od međunarodne pomoći.

Slobodan pristup informacijama – “sposobnost građanina da dobije kvalitetne informacije koje prikupljaju državni organi, pod određenim uslovima”. Predstavlja osnovno ljudsko pravo sadržano u među. Slobodan pristup informacijama državu čini demokratskom, otvorenijom i efikasnijom i pomaže u borbi protiv korupcije.

Socijalna politika - prema D.Kočoviću posebna grana državne djelatnosti koja je od razvojne i ekonomske politike jasno izdiferencirana a sa njima ravnopravna u postizanju ekonomskog i socijalnog blagostanja građana.

Socijalni dijalog - instrument minimiziranja socijalnih tenzija u periodu tranzicije i mehanizam obezbjeđenja uspješnog sprovođenja sveukupnih reformi.

Iskustva drugih zemalja, koja su prošla kroz tranziciju, govore da je najbolji način kreiranja tranzicione socijalne politike kroz podsticanje i njegovanje socijalnog dijaloga između vlade, poslodavaca i sindikata; Neophodno je da u socijalni dijalog budu uključeni svi relevantni subjekti i posebno treba voditi računa o dovoljnosti legitimiteta socijalnih partnera.

Spoljna politika - politika suverene države prema drugim državama i međunarodnim organizacijama. Zadatak je spoljne politike da na realan način vrijednuje kretanja u međunarodnim odnosima i u skladu sa tim formuliše državnu politiku. Spoljna politika koja određenu zemlju svijetu predstavlja uglavnom unutrašnjim prilikama i zbivanjima ukazuje na nedostatak identiteta i stabilnosti te zemlje. Utemeljenje na načelima saradnje i razumijevanja sa drugim državama i procesima međunarodnog značaja karakteristika je zrele, stabilne i međunarodno uvađene spoljne politike. Spoljna politika se sastoji u neprekidnom procesu donošenja odluka i postupanja odnosno od spoljnopolitičkog odlučivanja i spoljnopolitičke akcije. Potpuna obaviještenost temelj je svake dobre odluke, posebno spoljnopolitičke zbog neophodnosti što preciznijeg definisanja situacije. Stoga je za spoljnu politiku izuzetno značajno prikupljanje, proučavanje i čuvanje odnosno pamćenje informacija.

Spor – postoji u situaciji kada se strane ne slažu odnosno spore po pitanju nekog zahtjeva; taj zahtjev kod druge strane izaziva pritužnje i otpor.

Stakeholders – pojedinci ili grupe okupljeni oko odnosno zainteresovani za rješavanje nekog pitanja; oni koji mogu imati uticaja na proizvodnju određene promjene odnosno oni na koje određena promjena ima ili može imati uticaja.

Stavovi – ulaze u strukturu i dimamiku ličnosti čime motivišu određeno ponašanje; “spremnost da se reaguje, bilo pozitivno ili negativno, na izvjesne pojave; “trajna i kompleksna, socijalizacijom stečena, mentalna dispozicija, koja se ispoljava kao usklađen sistem tendencija da se misli, osjeća i postupa na određeni način, za ili protiv, u odnosu na neku ličnost, predmet ili situaciju; Psihološku strukturu stava čine tri komponente: saznavna (formirana od raznovrsnih podataka, znanja, ocjena i vjerovanja o predmetu stava i njegovim osobinama), emotivna ili osjećajna (čine je različita pozitivna ili negativna osjećanja, afekti i strasti vezane za objekat stava, recimo simpatičan, voljen, obožovan ili suprotno) i akciona (sastavljena od motiva, nagona, želja i potreba da se radi za ili protiv predmeta stava u skladu sa valencom stava - recimo omiljen, voljen objekat se podržava, njeguje i nagrađaju a nesimpatičan ili mrzak se izbjegava, kažnjava ili se pokušava uništiti); Imaju značajnu teorijsku i praktičnu važnost i važnu ulogu u društvenom životu posebno u ekonomskom, kulturnom, vjerskom i političkom ponašanju. Na osnovu poznavanja različitih stavova ljudi moguće je kontrolisati, predviđati i mijenjati njihovo ponašanje u različitim oblastima života; stavovi su rezultat socijalizacije, oni su stečeni pod uticajem određenog iskustva (ljudi se ne rađaju sa formiranim stavom o slobodi, politici, sportu, kulturi); Formiranje stava zavisi od samog pojedinca ali i grupe kojoj pripada (u formiranju stavova važnu ulogu imaju uže i šire socijalne grupe, društvo, kultura, porodica, vršnjaci, prijatelji, škola...Pojedinac nastoji da bude u svojim vrijednostima i ponašanju u skladu sa

svojom primarnom i referentnom grupom) kao i od informacija o objektu stava i karakterne crte, potrebe i interesovanja ličnosti; Stavovi mogu biti društveni i personalni, mogu se mjeriti pri čemu se mjeri valenca stava odnosno mjeri se u kojoj je mjeri neko za i koliko protiv; Stavovi, se iako teško, ipak mijenjaju sa obrazovanjem, odrastanjem i promjenom grupa kojima pripadamo odnosno preuzimanjem novih uloga u životu. Stavovi se često mijenjaju namjerno i smišljeno, pod uticajem zainteresovanih institucija i grupa; vidi "Propaganda".

Stereotipi – "veoma rasprostranjena, relativno čvrsta, ukalupljena, rigidna shvatanja i ocjene o svojstvima, sposobnostima i karakternim osobinama pripadnika određene etničke, vjerske, rasne društvene grupe"; tvorac ovog termina Volter Lipman stereotip definiše kao "slike u našim glavama koje nam pružaju okvire za objašnjenje događaja o kojima smo parcijalno obaviješteni"; mentalni šabloni; stereotipno mišljenje karakterišu misaoni procesi sa krutim i nepromjenljivim kategorijama; Stereotipi se javljaju još u ranoj mladosti, pod uticajem autoriteta i vaspitanja, kao posljedica nekritičke generalizacije ograničenog iskustva i prilagođavanja mišljenju većine; Stereotipi su neopravdane i pretjerano uprošćene generalizacije na osnovu nedovoljno podataka; Rašireni stereotipi: naučnici - čudaci, umjetnici - boemi i neodgovorni, djeca - bezazlena, dobra, kreativna, Italijani-topli, otvoreni, temperamentni, sportisti - glupi, "žene su lukave, nježne, glupe", "muškarci su racionalni, grubi, pametni".

Strategija – razvojni dokument u kojem se definišu dugoročni ciljevi, resursi i aktivnosti u cilju njihovog postizanja; Sami termin potiče iz vojne terminologije i potiče od grčke riječi strategia koja označava vještinu vođenja rata i vojnih operacija.

Strategija za smanjenje siromaštva SSS – razvojni dokument orijentisan na smanjenju siromaštva; novi pristup kreditiranju zemalja u razvoju od strane Svjetske banke i MMF-a kao posljedica neodgovarajućeg korišćenja odobrenih kredita što je između ostalog rezultiralo i povećanjem siromaštva; Čini se da je smisleniji termin Razvojna strategija". Posjeti www.strategija.cg.yu

Studentski parlament - institucionalni oblik organizovanja studenata, autonoman u svom radu i ovlašćen za zastupanje i zaštitu prava i interesa studenata na fakultetima i Univerzitetu u cjelini. Zalaganja crnogorskog alternativnog i nezavisnog pokreta započeta 1995 godine za pluralizaciju, demokratizaciju i demonopolizaciju studentskog života, organizovanja i predstavljanja konačno su uspješno okončana usvajanjem Zakona o visokom obrazovanju 2003 godine koji je predvidio postojanje Studentskog parlamenta.

Sud - državni organ koji vrši sudsku vlast. Sudsku funkciju vrši sudija koji sudi i odlučuje samostalno i nezavisno. Svatko ima pravo da se obrati sudu radi ostvarivanja svojih prava. Svi su jednaki pred sudom. Sudije bira i razriješava Skupština Republike Crne Gore. Sudovi u Crnoj Gori su: osnovni sud, viši sud, privredni sud, Apelacioni sud (odlučuje o žalbama protiv prvostepenih odluka viših sudova, žalbama protiv odluka privrednih sudova i riješava sukobe nadležnosti između sudova), Upravni sud (odlučuje u upravnom sporu o zakonitosti konačnih

upravnih akata i o vanrednim pravnim lijekovima protiv pravosnažnih rješenja u prekršajnom postupku) i Vrhovni sud Republike Crne Gore.

Sudija – lice koje obavlja sudsku funkciju u sudu u koji je izabran. Sudija stupa na dužnost danom polaganja zakletve izgovaranjem i potpisivanjem teksta zakletve (“Zaklinjem se čašću da ću sudijsku funkciju vršiti po Ustavu i zakonu”). Sudija disciplinski odgovara ako neuredno vrši sudijsku funkciju ili ako vrijeđa ugled sudijske funkcije.

Sudski savjet – organ koji prema Zakonu o sudovima utvrđuje prijedlog za izbor i razriješenje sudija i sudija-porotnika, sprovodi postupak utvrđivanja odgovornosti sudija za neuredan rad i čuvanje ugleda sudijske funkcije, predlaže Vladi posebne razdjele budžeta namijenjenih potrebama sudova. Predsjednik Vrhovnog suda po položaju je predsjednik Sudskog savjeta. Skupština imenuje deset članova Sudskog savjeta na period od četiri godine (šest članova iz reda sudija, dva iz reda profesora Pravnog fakulteta i dva člana iz reda uglednih pravnih stručnjaka). Lice se samo jednom može birati za člana Savjeta.

Sukob interesa – proizilazi iz situacije u kojoj javni funkcioner ili službenik ima privatni interes koji je takav da utiče ili može da utiče, na objektivno i nepristrasno obavljanje povjerene mu dužnosti. Isto što i konflikt interesa.

Š

Štrajk – organizovana obustava rada i aktivnosti. Vid nenasilne akcije u cilju postizanja određenih ciljeva. Kao sredstva nenasilne borbe razlikujemo simboličke štrajkove: protestni štrajk i “štrajk iz vedra neba odnosno iznenadnu obustavu rada; poljoprivredne štrajkove odnosno štrajkove seljaka i farmera; štrajkove posebnih grupa: odbijanje prinudnog rada, štrajk zatvorenika, štrajk zanatlija, strukovni štrajk; obične štrajkove u privredi: štrajk preduzeća, štrajk industrije, štrajk solidarnosti; ograničene štrajkove: štrajk na ključnim tačkama, usporeni rad, “razbolijevanje, rezigniranost, ograničeni i selektivni štrajkovi; štrajk više privrednih grana: generalizovani i opšti štrajk; kombinacija štrajka i prekida privređivanja: zatvaranje radnji i prekid privredne aktivnosti. Pravo na štrajk priznaje se članom 8. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

T

Tajno glasanje – bitno svojstvo biračkog prava koje obezbjeđuje slobodu izbora i slobodno izražavanje volje biračkog tijela na izborima.

Think Tank – grupa savjetnika koji diskutuju o važnim problemima prijedlažući kako bi oni trebali biti riješeni; nezavisna organizacija za pružanje intelektualnih usluga koja predstavlja progresivan faktor u konstituisanju tržišne privrede i slobodnog, otvorenog i demokratskog društva; institucije za istraživanje politike i njenu primjenu u praksi; Think tank analizira postojeće prilike i na temelju nezavisnog i objektivnog istraživanja prijedlaže modele rješenja promovirajući ih u javnosti u cilju jačanja njene podrške promjenama. Suština rada svakog think tanka jeste multidisciplinarni i interdisciplinarni pristup svakom

problemu. To znači da se svakom pitanju pristupa iz svih relevantnih uglova čime su istraživački rezultati vjerodostojni i mogu biti od koristi decision makersima. Pojam je prvi put pomenut u SAD tokom Drugog svjetskog rata “da bi se bliže objasnilo okruženje u kome su se sastajali vojni i civilni eksperti koji su pravili planove za invazije i bavili se drugim vojnim strategijama”. U SAD postoji sedam osnovnih tipova think tank-a: akademski diversifikovani TT, akademski specijalizovani TT, Think tanks pod ugovorom/konsultanti, Javni zastupnici ili promoteri, marketinške agencije, literarni agenti i izdavačke kuće i državni think tanks.

Tortura - sve ono što dovodi do patnje ili bola (fizičkog ili psihičkog) koji je primijenjen prema nekoj osobi u svrhu pribavljanja informacija ili priznanja ili u svrhu kažnjavanja neke osobe za zločin koji je počinila ili se pretpostavlja da jeste. Prema domaćim i međunarodnim propisima zabranjeno je mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje - niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili unižavajućim kaznama ili postupcima, zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem koje je lišeno slobode, odnosno kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja i izjava.

Treće doba – termin se odnosi na osobe koje su u penziji.

Treći svijet – izraz čiji je autor francuski demograf Alfred Sovi koristi se za označavanje manje razvijenih društava; Prvim svijetom označavala su se industrijalizovane države za razvijenim višestranačkim parlamentarizmom dok se izraz drugi svijet” odnosio na bivša komunistička društva u kojima privatna svojina i konkurencija privrednih subjekata nijesu imala nikakvu ulogu.

Trgovina ljudima – prema Protokolu Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima podrazumijeva “regrutaciju, transport, prebacivanje, smiještanje ili prijem osoba, uz upotrebu prijetnje, ili sile, ili drugih oblika prinude, otmice, obmane, prevare, zloupotrebe moći ili zloupotrebe stanja ranjivosti, ili davanje ili primanje novca ili koristi radi postizanja pristanka osobe nad kojom druga osoba ima kontrolu, a sve u cilju eksploatacije. Eksploatacija uključuje najmanje eksploataciju drugih u prostituciji, ili ostale vrste seksualne eksploatacije, prinudni rad ili davanje usluga, ropstvo ili ponašanje nalik robovlasničkom, upotreba ili uklanjanje tjelesnih organa.

Tribunal za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije ili Međunarodni Krivični Tribunal za bivšu Jugoslaviju – osnovan je 1993 odlukom Savjeta bezbjednosti u skladu sa glavom VII Povelje UN-a sa sjedištem u Haagu. Tribunal je supsidijarni, pravosudni organ Savjeta bezbjednosti ovlašćen da vodi krivične postupke protiv osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriju bivše Jugoslavije od 1991, osoba koje su počinile teška kršenja ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949 kao i onih koje su naredile njihovo kršenje, ima ovlašćenje da goni osobe koje su prekršile zakone i običaje rata (silovanje, bespravni napadi na civile i civilnu imovinu, nasilje nad životom i ličnošću, pustošenje imovine, pljačkanje javne ili privatne imovine, razarenje ili namjerno nanošenje štete vjerskim ili obrazovnim institucijama,

okrutno postupanje, uzimanje talaca, napad na lično dostojanstvo), osobe koje su počinile genocidi i lica odgovorna za zločine protiv čovječnosti (ubistvo, isrijebljenje, porobljavanje, deportacija, zatočenje, mučenje, silovanje, proganjanje na političkom, rasnom ili vjerskom osnovu kao i druga neljudska djela). Međunarodni tribunal ima prednost nad nadležnim domaćim sudovima. Organi Tribunala su: Vijeća (tri pretresna i jedno žalbeno), Tužilac i Sekretarijat koji predstavlja servis vijeća i tužilaštva. Pretresno vijeće dužno je obezbijediti pravično i brzo suđenje i omogućiti da postupak teče uz puno poštovanje prava optuženih, te vođenje brige o zaštiti žrtava i svjedoka. Sva lica pred Tribunalom su jednaka. Optuženi imaju pravo na pravičnu i javnu raspravu i smatra se nevinim dok mu se ne dokaže krivica. Optuženi ima pravo na minimum sljedećih garancija: biti obaviješten o prirodi i razlozima optužbe protiv njega na maternjem jeziku, imati dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane i za komunikaciju sa advokatom po vlastitom izboru, biti suđen bez nepotrebnog odugovlačenja, nije dužan snositi troškove odbrane ako za to nema sredstava, ima pravo ispitati ili tražiti da budu ispitani svjedoci koji ga terete kao i to da budu saslušani i ispitani svjedoci odbrane, pod istim uslovima kao i svjedoci koji svjedoče protiv njega, ima pravo na besplatnu pomoć prijevodioca ukoliko ne razumije službene jezike Tribunala i ne smije biti prisiljavan da svjedoči protiv sebe ili da prizna krivicu. Presuda se donosi većinom glasova sudija Pretresnog vijeća i izriče se javno. Kazne koje izrekne Pretresno vijeće su zatvorske kazne. Osuđeni kaznu izdržavaju u državi koju odredi Tribunal sa liste država koje su Savjetu bezbjednosti izrazile spremnost da prihvate osuđenike. Takođe Pretresno vijeće može donijeti odluku o restituciji imovine. Troškove Tribunala snosi redovni budžet UN.

Tužilac Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju – organ međunarodnog sistema krivičnog pravosuđa odgovoran za istragu i krivični postupak protiv lica odgovornih za teška kršenja ljudskih međunarodnog humanizarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1. januara 1991. godine. Tužioca na prijedlog Generalnog sekretara UN imenuje Savjet bezbjednosti Uloga tužioca pred Tribunalom je dvojna. On je nezavisni istraživač koji samostalno odlučuje o podizanju optužnice ali i stranka u postupku, koja je pred pretresnim vijećem, ravnopravna sa odbranom optuženog; Tužilac pokreće istragu po službenoj dužnosti (ex-officio) ili na temelju podataka prikupljenih iz bilo kojeg izvora, posebno od vlada, organa UN, međunarodnih i nevladinih organizacija. Tužilac ima pravo da ispituje osumnjičene, žrtve i svjedoke, da sakuplja dokaze i sprovodi istragu na licu mjesta. Kada je to potrebno Tužilac može tražiti pomoć od organa pojedinih država. Optužnica mora sadržati sažete i precizne podatke o činjenicama i zločinu ili zločinima za koje se prema Statutu Tribunala optuženi tereti.

Tržište rada – tržište na kojem radnici prodaju svoju radno vrijeme; poslodavci se na ovom tržištu ponašaju kao tražioci a radnici kao ponudioci svog radnog vremena.

U

Univerzitet – najviša visokoškolska autonomna ustanova koja u svom radu objedinjuje obrazovni, naučno-istraživački i umjetnički rad; “Univerzitet obezbjeđuje razvoj visokog obrazovanja, nauke, struke i umjetnosti, u skladu sa njegovom misijom unaprijeđivanja znanja, misli i učenosti, razvijanja naučno-istraživačkog rada kao osnove nastavne djelatnosti, razvijanja kreativnih sposobnosti i pripreme studenata za obavljanje profesionalne djelatnosti, obrazovnog, naučnog, kulturnog, društvenog i ekonomskog razvoja Republike, kao i promocije demokratskih građanskih prava i dostignuća najvećih standarda nastave i učenja”. Prema crnogorskom zakonskom rješenju ustanova može koristiti odrednicu “univerzitet” pod uslovom da realizuje najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri od sljedećih osam oblasti: prirodno-matematičke, inženjersko-tehnološke, biotehničke, medicinske, društvene, pravno-ekonomske, kulturno-istorijske i umjetničke.

Ustavni zakon – opšti pravni akt koji donosi parlament kojim se uređuje određena ustavna materija. Obično se zahtijeva strožija većina za njegovo usvajanje. Njegova pravna snaga manja je od Ustava ali je snažnija od redovnih zakona.

V

Veto – pravo nekog organa da odbaci odnosno stavi zabran na određenu odluku. Pravo veta imaju stalne članice Savjeta bezbjednosti UN-a. Manjinski veto odnosi se na mogućnost predstavnika manjine da odlože određenu odluku nekog državnog organa koja je od interesa i značaja za položaj i budućnost njihove zajednice.

Visoko obrazovanje - djelatnost od javnog interesa koja omogućava sticanje diplome primijenjenih i akademskih osnovnih studija, specijalističkih i primijenjenih magistarskih studija i akademska zvanja magistra i doktora nauka.

Vlada – organ izvršne vlasti; kolektivno tijelo kojeg čine svi ministri na čelu sa predsjednikom Vlade; osim ovog u upotrebi su i nazivi “Savjet ministara” ili “Ministarski savjet”; Vlade po svom sastavu i obrazovanju mogu biti različite. Koaliciona vlada je ona vlada koju zajednički formiraju dvije ili više političkih partija i obično se formira kada nijedna stranka, zastupljena u parlamentu, nema dovoljnu većinu da samostalno obrazuje Vladu. Formiranje ove vrste vlade obično prethodi potpisivanje koalicionog sporazuma. Koncentracionu vladu po pravilu obrazuju sve partije zastupljene u parlamentu. Još se naziva i vlada narodnog jedinstva jer se formira u trenucima kada je potrebno zbog postojećih prilika preuzeti zajedničku odgovornost za funkcionisanje države (stanje neposredne rata ili ratne opasnosti, demokratske obnove); Glasanje o povjerenju vladi je parlamentarni mehanizam kontrole vlade; Otvorenu vladu karakteriše: pružanje činjenica o politici koju vodi, slobodan pristup medija i građana vladinim dokumentima, otvorena komunikacija sa parlamentom i javnošću i konsultovanje pri formulisanju i primjeni svoje politike sa kompletnim društvom.

Volonter – lice koje obavlja volonterski rad: volonter može postati svaka odgovorna osoba koja svojim sposobnostima odgovara programu i vrsti volontiranja. U priručniku “Volonteri dragocjeni saradnici” sljedeće se karakteristike porepoznaju kao osobine dobrog volontera: otvorenost, senzibilnost, sposobnost za saradnju, profesionalnost, spremnost da se radi bez materijalne nadoknade, tolerancija i jaka motivacija. Volontiranje je korisna djelatnost koja se dobrovoljno preduzima i nije motivisana novcem; Evropska povelja o volonterizmu usvojena 1998 godine volontereski rad ocjenjuje kao: djelatnost u interesu ljudi, aktivnost koja nije finansijskim interesom motivisana, djelatnost koja se odvija na svim nivoima, aktivnost koja se dobrovoljna, miroljubiva, zasnovana na ličnoj motivaciji i slobodi izbora, koja podstiče građanski aktivizam na na dobrobit društva i zajednice, djelatnost koja razvija ljudske potencijale i solidarnost kao kvalitet življenja; prema definiciji holandske vlade volonterski rad je “neplaćeni, slobodno izabran rad koji se obavlja u okviru organizovanih okolnosti, u korist drugih i/ili društva, a osobe koje izvršavaju te zadatke ne zavise o njima za vlastito udruživanje; “volonterstvo je neplaćena, svjesna slobodna djelatnost čiji je cilj dobrobit drugih ljudi;

Z

Zastava Evrope – u upotrebi od 1986 godine. Na plavoj pozadini koja simboliše nebo, dvanaest zlatnih zvijezdica poređanih kružno, predstavljaju jedinstvo naroda Evrope. Broj zvezdica je statičan i dvanaest je simbol perfekcije i jedinstva.

Zaštita izvora informacija novinara – predstavlja osnovni uslov za novinarski rad i slobodu kao i za slobodu medija. Preporukom Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacija od 8. marta 2000 godine države članice su pozvane da kroz domaće zakone i praksu treba da obezbijede eksplicitnu i jasnu zaštitu prava novinara, i drugih lica koja su u profesionalnim odnosima sa novinarima, da ne otkriju informacije koje bi mogle da ukažu na identitet izvora. Otkrivanje informacija koje identifikuju izvor treba smatrati neophodnim samo ako se na ubjedljiv način može utvrditi da: ne postoje razumne mjere koje su alternativa otkrivanju ili su ih iscrpila lica ili državni organi koji traže njihovo otkrivanje, okolnosti su dovoljno značajne i ozbiljne, postoji neodložna društvena potreba (države članice imaju izvjesnu slobodu u procjenjivanju te potrebe ali je ta sloboda podložna nadzoru Evropskog suda za ljudska prava), postoji javni interes za otkivanje (zaštita ljudskog života, spriječavanje teškog zločina, odbrana lica optuženog ili osuđenog za težak zločin...). Odsustvo ove zaštite, prema odluci Evropskog suda za ljudska prava, moglo bi da odvraća izvore od pružanje pomoći medijima da obavještavaju javnost o pitanjima od javnog interesa.

Zaštita potrošača – potrošač je svako pravno ili fizičko lice koje kupuje ili koristi proizvode i usluge radi zadovoljenja potreba. Prava potrošača se tretiraju osnovnim ljudskim pravima i time imaju pravo na odgovarajuću zakonsku zaštitu, koja podrazumijeva zaštitu potrošača na tržištu i institucionalnu zaštitu potrošača.

Potrošač ima pravo: da bude zaštićen od zloupotrebe monopolskog položaja subjekata koji nude određene usluge ili proizvode, nadoknade štete do koje je došlo usljed kupovine proizvoda sa nedostacima, da bude informisan o svim relevantnim podacima koje se odnose na kupovinu i korišćenje nekog proizvoda, cijene moraju biti istaknute, potrošač ima pravo da dobije odgovarajući račun ili fakturu kao i da umanji utvrđenu cijenu za izvršene usluge u onoj mjeri u kojoj one odstupaju u pogledu kvaliteta i roka. Prilikom proizvodnje i prodaje proizvoda i vršenja usluga posebno se mora voditi računa o zaštiti života i zdravlja ljudi; Potrošači imaju pravo na udruživanje preko kojih bi šttili svoje interese, informisali i obrazovali potrošače, vršili monitoring i prijedlagali izmjene i dopune odgovarajuće zakonske regulative, samostalno obavljali kontrolu proizvoda, pratili i obavještavali javnost o cijenama, kvalitetu, sigurnosti reklamiranju proizvoda i usluga. U Crnoj Gori djeluje Centar za zaštitu potrošača.

Zločini protiv čovječnosti – oni koji su kao dio široko rasprostranjenih i sistematskih napada počinjeni protiv civilnog stanovništva na nacionalnoj, političkoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi”; ozbiljniji od ratnih zločina; zločini posebne prirode koji zahtijevaju i viši stepen moralne odgovornosti. Prema Konvenciji o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječanstva ne postoji zastarijevanje ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti počinjenih u ratu ili miru. Efikasno kažnjavanje ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti predstavlja snažan činilac prevencije, zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, jačanja povjerenja, razvitka saradnje među narodima i unaprijeđenja međunarodnog mira i bezbjednosti.

Zlostavljanje žena – pojam podrazumijeva fizičko (“premlaćivanje, šamaranje, udaranje pesnicama, pljuvanje, bacanje na zid ili pod, šutiranje nogama, davljenje, savijanje ruku, vezivanje, zatvaranje u zaključane prostorije, nanošenje opekotina pikavcima, peglama ili drugim vrelim predmetima, udaranje raznim predmetima, izbacivanje iz kuće, posebno noću i po lošem vremenu”), psihičko (podrazumijeva “prijetnje batinama ili drugim oblicima fizičkog nasilja, podrugljivo omalovažavanje osobina, izgleda, inteligencije, prijatelja, članova porodice, ljubomorni ispadi, ispitivanja i optuživanja za nevjerstvo, izolovanje od bližnjih, prijetnje oduzimanjem dece, uništavanje stvari i predmeta koje su konkretnoj ženskoj osobi od važnosti, kontrolisanje ili uništavanje ličnih bilješki, pisama i pošte, uskraćivanje novca i mogućnosti raspolaganje njime, itd”), seksualno nasilje (ostvarivanje seksualnog odnosa ili seksualnih aktivnosti protiv volje ženske osobe, prisiljavanje na gledanje pornografskih materijala itd) kao i ekonomsko zlostavljanje (“nasilni partner kontroliše sva novčana primanja i sredstva, isključivo on donosi najvažnije odluke ekonomske prirode, davanje dnevnih iznosa za redovne troškove u kontrolisanom ili nedovoljnom iznosu, vođenje nepokretnosti i drugih dobara na ime partnera, itd.”).

Literatura:

1. dr Čedomir Bogićević, «Pravo socijalne integracije», KPZ Podgorice, 2004
2. Samuel Bowles i Richard Edwards, «Razumijevanje kapitalizma», Školska knjiga, Zagreb 1991
3. Thomas Buergenthal, «Međunarodna ljudska prava», Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava i Constitutional and Legislative Policy Institute Budapest, Zagreb 1997
4. Čitanka – Edukacija ženskih, NVO za ljudska prava i medija o lezbejskim ljudskim pravima, Labris, Beograd, 2003/2004
5. zbornik «Kultura ljudskih prava», urednik Mirjana Todorović, Beogradski centar za ljudska prava i HRC Network, Beograd 2002
6. Raija Hanski i Markku Suksi, Uvod u međunarodnu zaštitu ljudskih prava, priručnik, Institut za ljudska prava, Univerzitet Abo Akademi, drugo prerađeno izdanje, Turku/Abo, 1999
7. Henry Hazlitt, «Ekonomija u jednoj lekciji», Global book, Novi Sad, 1998
8. Jakub Karpinski, «Konflikti i politika», Građanske inicijative, Beograd, 1998
9. Jakub Karpinski, «Demokratski politički sistemi», Građanske inicijative, Beograd, 1998
10. Jakub Karpinski, «Komunizam i postkomunizam», Građanske inicijative, Beograd, 1998
11. «Manjinska prava – zbirka dokumenata, priredili Nedeljka Sindik i Aleksandar Saša Zeković, Ask, Podgorica 2004
12. Radivoje Marinković, «Lokalna samouprava», Institut za političke studije, Beograd, 1998
13. Vukosava Vukica Martinović i Danijela Radulović, «Učešće žena u javnom i političkom životu Cetinja», Ženski medijski centar Crne Gore, Cetinje 2003
14. Maurizio Massari, «Koji je put Srbije i Crne Gore ka Evropi», OEBS, Misija u SCG, Beograd, 2005
15. Dragan M. Mitrović, «Država i prava u teoriji države i prava», hrestomatija, NIU Službeni list SFRJ, Beograd, 1992
16. Marijana Mugoša, «Prvo je čovjek», autorski tekst, magazin «Građanin», rubrika «Pogledi», strana 19, broj 31, jul 2004
17. Stevo Muk, «ABC nevladinih organizacija», CRNVO, Podgorica, 2002
18. NVO Glasnik, specijalni prilog «Korupcija», jun/juli 2001
19. «Osnove psihosocijalnog pristupa osobama sa invaliditetom», priručnik za saradnike u savetovalištim «Živeti uspravno»
20. prof. dr Mirjana Pajvančić, «Rečnik osnovnih pojmova i termina o izborima», CESID, Beograd, 2001
21. prof. dr Mirjana Pajvančić, «Uvod u izborne sisteme», OGI, Niš, 2000
22. prof. dr Mirjana Pajvančić, «Mali rečnik pojmova o parlamentarizmu», Građanske inicijative, Beograd, 2001

23. «Preduzetništvom u novi milenijum», priređivač zbornika radova Dragan Lajović, CID, Podgorica 2001
24. Dragan Prelević u saradnji sa grupom autora, «Policija i ljudska prava», CEDEM; Podgorica, 2003
25. Priručnik za nadgledanje izbora, pripremila grupa autora, CEMI, Podgorica, 2002
26. Cees de Rover, «Štititi i služiti», MKCK, Ženeva, 1998
27. Marko Sasoli i Antoan Buvije, Kako pravo štititi u ratu, MKCK, Ženava, 1999
28. Eugene O'Sullivan i John E.Ackerman «Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju», Muller, Sarajevo, 2002
29. prof. dr Nebojša Vučinić, «Osnovi ljudskih prava i sloboda», CID, Podgorica 2001
30. Poštovanje principa ravnopravnosti polova, grupa autorki, Forum žena Crne Gore i Liga žena glasača u Crnoj Gori, Podgorica, 2002
31. «Spol i rod pod povećalom», Amir Hodžić, Nataša Bijelić i Sanja Cesar, priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije, Cesi, Zagreb, 2000
32. Džin Šarp, «Od diktature do demokratije», Građanske inicijative, Beograd, 1999
33. dr Žarko Trebješanin, materijal sa seminara «Stereotipi i predrasude», OSCE, Žabljak, avgust/septembar 2003
34. Ustav Sjedinjenih američkih država, U.S.Information Service, Embassy of United States of America
35. «Uvod u feminističke teorije slike», zbornik tekstova, priredila Branislava Anđelković, Centar za savremenu umetnost, Beograd 2002
36. Andraž Zidar, «Lustracija», Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2001
37. Aleksandar Saša Zeković, Nevladine organizacije u Crnoj Gori – Promoteri promjena», građanski magazin «Glas Prijestonice», broj 2/3, jul-avgust 2000 godine
38. Aleksandar Saša Zeković i grupa autora, «Prigovor savjesti i civilna služba u Crnoj Gori», BUPS, Tivat, 2004
39. Aleksandar Saša Zeković, NVO Rječnik razumijevanja, Fond za humanitarno pravo, Podgorica, 2005 godine, pred izdanjem
40. Aleksandar Saša Zeković, »Think Tank Progresivan faktor«, časopis »Trend«, Podgorica, 1998 godina, broj 35
41. Aleksandar Saša Zeković, »Mali Internet rječnik«, Internet društvo Jugoslavije, Beograd, 1999
42. «Zbornik pravnih instrumenata Saveta Evrope u vezi sa medijima», EI i SE, 2002
43. «Zbornik radova i tekstova Saveta Evrope o jednakosti među polovima», Savjet Evrope, Strasbur, 1999.

